

ЦЫХУБЭМ ШЦЭНЫГГЭЭРЭ ГЭЦАГГЭЭРЭ ЕТЫНЫМКІЭ
УРЫСЕЙ ФЕДЕРАЦЭМ И МИНИСТЕРСТВЭ

КЪЭБЭРДЕЙ-БАЛЪКЪЭР КЪЭРАЛ УНИВЕРСИТЕТ

Абазэ А.Ч.

ШОРТЭН АСКЭРБИЙ И ДРАМАТУРГИЕР
(пъесэхэм я гэпсыкІэмрэ зэхэлыкІэмрэ)
"Драматургиер къэбэрдей литературэм"
спецкурсим папщІэ

НАЛШЫК 2005

УДК 809.82 (471-64)

ББК 84 (2р-6-КБ)

А-13

Рецензентыр:

Кавказ Ищхэрэм искусствэмкэ

и кэрал институтым и доцент

Балькэр Тэмарэц

Абазэ А.Ц.

А-13. Шортэн Аскэрбий и драматургиер (песэхэм я гъэпсыкэмрэ зэхэлъыкэмрэ). – Нальчик: Къэб.-Балькъ. ун-т, 2005. – 43 нап.

Лэжыгъэр зытеухуар адыгэ драматург Шортэн Аскэрбий и песэхэм я гъэпсыкэмрэ зэхэлъыкэмрэ и лэныкъуэкэ ябгэдэль щхэхуэныгэмрэ, «А махуэхэм шыгъуэ» лыхъужыгэкэ гъэнщла драмэр зрегъджыпхэмрэц.

Къыдэкыгъуэр зыхуэгъзар Къэбэрдей-Балькэр, Къэрэшей-Шэрджэс педагогическэ, Адыгей кэралыгъуэ университетхэм, Кавказ Ищхэрэм искусствэмкэ и кэрал институтым шеджэ студентхэрц.

УДК 809.82 (471.64)

ББК 84 (2р-6-КБ)

© Къэбэрдей-Балькэр
кэрал университет, 2005

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

А. Ч. Абзоз

ДРАМАТУРГИЯ АСКЕРБИЯ ШОРТАНОВА
(Жанрово-видовое и стилевое
многообразие пьес)

МАТЕРИАЛЫ К СПЕЦКУРСУ
"ДРАМАТУРГИЯ В КАБАРДИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ"

НАЛЬЧИК 2005

УДК 809.82 (471-64)
ББК 84 (2р-6-КБ)
А-13

Рецензент:

зав. кафедрой актерского мастерства
Северо-Кавказского государственного
института искусств, доцент
Т.Б. Балкарова

Абазов А.Ч.

А 13. **Драматургия Аскербия Шортанова.** – Нальчик: Каб.-Балк. ун-т,
2005. – 44 с.

Работа посвящена исследованию драматургии Аскербия Шортанова и методике ее преподавания.

Издание предназначено для студентов Кабардино-Балкарского госуниверситета, Карачаево-Черкесского госпедуниверситета, Адыгейского госуниверситета, Северо-Кавказского государственного института искусств.

Рекомендовано РИС-ом университета

УДК 809.82 (471.64)
ББК 84 (2р – 6 – КБ)

© Кабардино-Балкарский
государственный университет, 2005

Шортэн Аскэрбий
(1916-1985 гыг.)

И ГЪАЩЭМРЭ И ЛИТЕРАТУРНЭ ЛЭЖЫГЪЭМРЭ

Шортэн Аскэрбий Тэхыр и къуэр 1916 гэм декабрым и 16-м Лэскэн стунанэ (Анзорей) къуажэм къыщальхуаш. Ар къызыхэклар мэкъумэшынцэ унагъуэц. Налшык дэт ЛУГ-р (Ленинскэ учебнэ городокыр) къиуха нэужь, ар Москва дэт театральнэ институтым и режиссерскэ факультетым шоджэ.

Шортэныр зауэр нухьху лыхъужьыгъэ кынгъэлыгъуэу хэтац. Зауэлхэр зыгъэгущхуэ командир Гэзуу зэршыптар, Хэку зауэшхуэм шыгъэрихъа лыхъужьыгъэр къалыгъэри абы наградэ зыбжанэ къыгуагъэфэщаш. Хэку зауэшхуэ нэужь илхэсэм шыщэдзауэ дунейм ехыжьху ар шыгъэжаш Къэбэрдей-Балъкъэр шэныгъэ къэхутаклуэ институтым и научнэ лэжыаклуэ нэхъыжыу. Гуэрыватэмкэ секторым и унафэшу. Шортэн Аскэрбий 1985 гэм декабрым и 22-м дунейм ехыжаш. Ар Налшык къалэ шыщальхыжаш.

Шортэн Аскэрбий адыгэ культурэм, литературэм жьджэру хэлэжыыхъа лэжыаклуэ пажэхэм яшыц зыц. И творчествэм и инагъки. къыгъэщыныбцэ Гуэхугуэу зэмплэужьыгъуэмкн, художественнэ Гэкуэлыгъэ-куагъкн Шортэным ди литературэм шыхишаш езым и лыгъуэ. Абы и къалэмпыэм къыщлэклаш ялэ адыгэ роман-тетралогиер, пьесэхэр, рассказхэр, очеркхэр, фелъетонхэр, нэгъуэшхэри.

Коллективизацэ зэманым Шортэн Аскэрбий и ялэ пьесэхэмкэ зыкынгъэлыгъуаш талант зилэ драматургыу. «Кулак», «Лыхъужьыгъэ махуэхэр» пьесэхэмкэ къышигъэлыгъуэуэ шыташ а зэманым къуажэм щеклуэкла классовэ бэнэныгъэр. Къэбэрдей-Балъкъэрым и автономнер илхэс Пощи щрикъум 1940 гэм ирихьэлэу, Шортэным етх лыхъужьыгъэкэ гъэнцла «Андемыркван» драмэр. Ауэ, ди жагъуэ зэрхыуши, ар ди зэманым къэсактым.

ЗэфлэкIрэ къарууэ илэ псори тхаклуэм хунунэтлаш адыгэ гуэрыватэр зэхуэхэсыжыным, джыным. Абы и шыхьэтц Шортэным Къэбэрдей-Балъкъэр шэныгъэ-къэхутаклуэ институтым (иджы гуманитар къэхутэныгъэмкэ институтц) щригъэклуэкла лэжыгъэшхуэр. Нарт эпосыр, адыгэ гуэрыватэр зэхуэхэсыжыным, ар джыным къаруушхуэ ирихьалаш Шортэным. Абы и мысакъуэуи шэныгъэ-къэхутэныгъэ лэжыгъэ зыбжанэ сыгъэкуэкла еджагъэшхуэуи шыташ Шортэн Аскэрбий. Абы и шыхьэтц, псалэм папшлэ. Къэзанокъуэ Жэбагы и хыбархэм ди лэпкъым джжкэ ялэ мыхьэнэ ин дьдэр кынгъэлыгъуэуэ Пэублэ псалэ хуитхьокъу кыдигъэкла «Къэзанокъуэ Жэбагы» (1956) тхытыр. «Адыгэ мифологиер» (1982), 1992 гэм къыдагъэкъыжа «Адыгэ культхэр» жыхуиэхэр, нэгъуэшхэри.

Шортэн Аскербий и зэфлэкьым гульытэ кызырыхуащам и шыхьэтш абы Къэбэрдей-Балъкъэрми Урысей Федерацими искусствэмкIэ и Заслуженнэ лэжыкIуэ цIэ тьапIэр кызырыфIащдзэ шытари.

Шортэныр фольклорист, драматург, критикьу зэрыщытым нмызакъуэу тхакIуэ купшIафIэуи шытащ. Рассказ жанрым Шортэныр зэрыщылэжыар къапшгэмэ, абы и творчеством темэ зэмылзужыкьыгуэ куэд кызырщлеубыдэ, Iуэхугуэ зыбжани цызэпкIрех. Апхуэдэхэщ Хэкур, цIхьэхуитыныгIэр, цIхьыбар, нэмысыр хьумэжыным теухуауэ абы итха рассказхуэ: «ПсэемьIлэжхэм я нып», «Балъкъ и деж», «ЛыгIэм и вагIуэ», «Пшынауэ», нэгIуэщIхэри. Мы рассказхэм пэгIунэгIуэщ «Къэбэрдей-Балъкъэрм щекIуэка зауэшхуэр» очерк гуэззэджэри. «Чурек давай» рассказым лэбжэ хуэхьуащ лэпкIхэм я зэныбжыгIуныгIэр, абы и быдагIэм и хэкипIэхэр. IзагIышхуэ хэлъу тхаш Шортэным и ауан, гушыдэ рассказхэри ИкьукIэ Iуэхугуэ куэд кызырщлеубыдэ а тхыгIэхэм. Ахэр топсалгьыкь гIащIэм демыкIу цIхьухэм я дуней сплыкIэм, псэукIэщIэм хуэмсIхэм я шыгыкIэ мыхьумыщIэхэм, зыкьызыфIэщIыжхэм, цIхькубжым пшIэ хуэзымыщIхэм, къуажэхэм узыпIрихьэлIэ ныкIусаныгIэ цIхьэхуэхэм, нэгIуэщIхэми. Апхуэдэщ «Си Мурадн», «МацIыхьу зегIэхьу», «Хэтхэ я унэ къанжэ тес», «Бжэн лэакъуэ хьыбарым хуэмьдэу пIэрэ?», «Етур къэлэлащ», «Ди гуэзIыпIэжыкIтым я хьыбар», «КъурIэри дагIэкуащ» жыхуыIэхэр, нэгIуэщIхэри.

Творческэ, общественнэ лэжыгIэгIэхуэхэм кыдэкIуэу, Шортэным театр Iуэхур зэи зыщигIэгIуыпшIэртэхьым, абы и зыужыныгIэм теухуа лэжыгIэгIэхэр итхт. Псом хуэмьдэу мыхьэншхуэ иIэщ абы и Iэдакъэ кышIэка «Театралноэ искусство Кабардино-Балкари» тхылым (1961).

Шортэн Аскербий лэпкIэ драматургием шылэжээн зэрыщIндэрэ абы и къалэмыпIэм кышIэкащ «Нэхур кыпщыщIэнэм шыгIуэ» пьесэр (1947), «ИгIащIэкIэ» драмэр (1957), «А махуэм шыгIуэ» лыхьужыкьыгIэкIэ гIэпса драмэр (1959), «Яшэхэмрэ къзышшэхэмрэ» комедиер (1968), «Июль мазэ гуащIэш» драмэр (1979), нэгIуэщIхэри. Шортэным и «Фыз цIкIуэ къамэшхуэ» комедие-фарсыр 1991 гIэм адыгIэ театрым шагIэуващ.

Шортэным и «Бгырысхэр» – социальнэ-историческэ роман-тетралогием и ялэ тхылыр 1954 гIэм дунейм къытохьэ. «Бгырысхэр» роман-тетралогиещ¹. 1976 гIэм кыдэкащ романым и егIуанэ тхылыр, 1985 гIэм ещанэр, романым и еплIанэ тхылыр 1988 гIэм, езы авторыр дунейм ехьжа нэужыкI кыпщыдэкар.

¹ Тетралогиеер – зы идейно-художественнэ къуопсэ иIэ тхыгIэщ, эщическэ икIи драматическэ гупсысэкIэ кызырщIэубыда тхылыныIу зэхэт произведенэщ.

«Нэхур кышыщлэгэм шыгъуэ»

Ар Шортэным и пьесэ нэхьыфлэхэм, ди драматургием и тхыгъэ узшданэм ящыщ зыщ. Лэхъэнэм пэджэж пьесэ нэхьыфл тхынымкIэ 1947 гъэм РСФСР-м шеклуклауэ шыгъа конкурсым абы саугъэт кышпраташ.

Пьесэр теухуаш зауэ нэужь лэхъэнэхэм ди кьуажэхэм, колхозхэм ягъуэта зыужьыныгъэшхуэм, абы кьыдэкIуэу кьуажэдэхэм я зэхэщыкIыым зырыхэхуэм, псэукIэм зырызыхуэжым.

Пьесэм лъабжьэ хуэхур лэжьэкIэшлэм и телхъэ цыху пэрытхэмрэ зыльэныкIуэкIэ адрежуэ лэжьыгъэм зыщезыгъэххэмрэ хабзэжхэм я телхъэмрэ задрагэкIуэкI бэнэныгъэрш. Колхозым кышыщыу IуэхугъуитIым – уэгъум шымышыгъэ гуэдз лъэпкышыцIэ кьэгъэхуынымрэ электростанц ухуэнымрэ тешдыкIанц абы и действенор. Абы кьуажэр жы кьарурэ шцIэ кьарууэ ягуэш. А жымырэ шцIэмрэ яку кьыдэхуэ бэнэныгъэм цыхухэм зыдауэщI: драматургическэ конфликтым зуужь, шцIэр жыым ебэну икIи текIуэу, цыхухэм я гъащлэм, я зэхушытыкIэхэм, я психологием шцIуэ куэд кыдохъэ. Цыхухэм я лэжьыгъэри, я дуней тетькIэри, я хьэл-щэри пьесэм и идейно-тематическэ лъабжьэ псор зыхэтлэагъуэр икIи зэпкырыкIа зышыщхур я IуэхугъуитIым ахэр зырыхушытырш.

Пьесэм и лыхъужь нэхьышхьэхэщ инженер-ухуакIуэ ФатIимэт, агроном Колосов, Батыр лъыжыр, звеньевой Хъаний, колхозым и унафэщI Кьарэмырзэ, бригадир Мухъэмэд сымэ. Ахэр и ныбжькIи я зэфIэкIкIи зэхуэмыдэхэми псори зи телхъэр зыщ: псэукIэр егъэфIэкIуэнырш, абы ди пащхъэ кьригъэуэвэ кьалэнышхуэхэр гъэзэщIэнырш. Ауэ пьесэм абыхэм кьащхъэщыкIыу хьодлыагъуэ лэжьыгъэм зыщезыгъэххуэ Дисэ, Мусэ, хабзэжым и телхъэ Нанэ хуэдэхэр. Экономикэм, культурэм зыкьегъэгъэ-тынным хьэллэу бгъэдэт цыхубэмрэ зи зэхэщыкIыым иджыри хабзэжым и шцIин шхэхуэхэр кыхэна цыху зырыххэмрэ нобэрэи гъащлэм зэрэплтырш, кьуажэм и теплэм зыхуэжыху езы цыхухэми зырызахуэжырш пьесэм и темэ нэхьыщхэр. Мы темэм кыгуэхыпIэ имыIуэ епIащ лъэпкхэм яку дэлэ зыныбжэгуыныгъэри.

Мы пьесэм литературнэ критик куэд телсэлъыкыщ, тетхыкыщ. Пьесэр ехьулэныгъэщIуэ адыгэ драматургием кыкыкыа лэтни, абы ныкысаныгъэ машIэ иIахэм гу лыуымытэу ублэкI хьунукыым, Анхуэдэщ, псалъэм папIцэ, кьуажэм псыдзэ кьакIуэр ГЭС-мрэ Колосовым игъэклэ и гуэдзыщIэ хьэсэмрэ ирырамыгъэхьын шхэхуэсыгъуэкIэ. Батыр лъыжым кыхитыкыа чэнджэщымыкIэ «кьуажэмкIэ псыдзэр яутIышцIу» Iуэхур тынщу зырызэфIагъэкIыр, нэгъуэщIхэри. Мыбдеж авторым ФатIимэтрэ Колосовымрэ яку кьыдэхуэныкIэ хьуну зэпэщIуэныгъэр дьутIыпшыкIащ.

Сыт хуэдэ шыщIэныгъэ пьесэм имыIами ар адыгэ драматургием и хэлхъэныгъэ нэхьыфл дьдэхэм ящыщ зы хуауэ кьэльтыгапхъэщ.

«Игъаштэкэ» драмэр 1957 гъэм япэ щыккэ урысыбзэккэ, нуржккэ адыгэбзэккэ дунейм кыгъхъащ. Лыхъужыгъэккэ гъэнщца а тхыгъэм лъабжэ нурхъуар адыгэхэм тырку султаныр абы и блыгунцэт кърым хъаныр лэщыгъуэ куэдкэ драгъэкъуэккэ бэнэныгъэрш, ди лэпкъыр Урысейр а зманхэм зэхуала зэпыщэныгъэрш. Къэбэрдейр Урысейм гухъанккэ щэхуар кыгъэзлагуэккэрэ, Шортэным Іузху зытрищыкыр ащхуэдэ зэпыщэныгъэм кърккыуэнэ сэбэпынагъэрш. Къэбэрдейр а лэпкъэнэм зэхэгъэккыныгъэ гугъум пэроувэ: е Тыркумрэ Кърымыр а лъабжэм щэхуэн, е Урысейхэм гъусэ захуищын.

Урысейм и лэпкъыуэ зыщыныр куэдым нэхъ яфэкъабылщ. Абыхэм ящыщ зыуэ пьесэм кыщыгъэлъэгъуащ Идар и къуэ Темрыкъуэ. Абы кыгурыуащ Урысейм и дэлэпкъуныгъэ хэмылы, и хэкум шынагуэ кыщхъэщыуахэр зэрытримыгъэкъуэтыфынур, арыншамэ ар зауэ мыхъужым кызэремылынур. А хэку унафэщ акылыфлэм и жердэмккэ урыс паштыкым деж лыкыуэ Сибокыуэ, Мамстрыкъуэ, Ерэмэ сымэ ягъакыуэ, лэпкъитым я зэпыщэныгъэр нэхъ быдэ ищын папщэ. Теллэгъуныкыуэ зэхэт а драмэм кыщыгъэлъэгъуащ адыгэпкъхэм яку куэдрэ кылдэхуэ зэныкыуэккыу мыхъужыр. Абы и щыкхъэщ зэм Льостэирэ Идар и къуэ Мамстрыкъуэрэ, зэм Сибокыуэрэ Къэрэшейрэ, зэм Щолэхуыпшрэ Къэрэшейрэ, зэм Темрыкъуэрэ Мысостыпшрэ я зэпэщэуэныгъэхэр.

Историческэ личностхуэ пьесэм дызыщрихъэллэхэм кылдэкъуэ (Темрыкъуэ, урыс паштыкыр, тырку султаныр, кърым хъан Долэт-Джерий сымэ, нэгъуэщхэри) абы кыщыкхъыж кызэрыгуэжккэ щыкхубэм я лыкыуэхэри. Ахэр къэгъэлъэгъуа мэхуэ джэгъакыуэ лыжэ Іэсхъэд, пшыл Къасбот, гыккэ Едыдж, фызабэ Хъэбибэ сымэ я образхэмккэ. И щхъэхуитыныгъэм папщэ лэпкъым и щыкхуэм бэнэныгъэ ерыщ ирагъэкъуэккыр, абыхэм псомн я пшы уэлийм и унафэр дадыгъ. Ар нэхъ Іупщэуэ къэгъэлъэгъуэжаш Къасбот, Хъэбибэ сымэ я лыхъужагъыккэ. Зи лым и шхъэ ныушлар бийхэм кызыкурагъэхъажа Хъэбибэ и гъэр щэмыхуу и хэкум, и щыкхым, и нэмысым папщэ илэ ищлэжжэуэщ дунейм зэрехъыр. Адэккэ авторым кыкхегъэщ а гъузэвэгъуэ щытыккэр кызыфлэмыдуэхуу мылкъу хэлынэм, я хэкум и щыкхыр зыщэкухэр лэпкъым кызэрэхэккэри. Алхуэдэхэщ диным и лэжвакыуэ Къэрэшейр. Мысостыпшэр, нэгъуэщхэри.

Урыс паштыкым и образыр драматургым щыкху акылыфлэу, куэд кызыгурыуэу къэгъэлъагуэ. Пьесэм лэпкъыр зэкъуэту бийм езуэн зэрыхуейм кыкхуэдыджэ темэри хэтщ. Лыхъужырыщ сыт хуэдэ драмэми и гупсэр. Алхуэдэщ Темрыкъуэ. Абы и хъэл-щэныр Іупщэуэ мэхуэ илэжэ Іузхугъуэхэмккэ. Ар кыкхыкхъыж Темрыкъуэ щыкхубэм щепсалъэ-щечэнджэщккэ. Къэрэшей зэрыхушытымккэ, султаным и лыкыуэм щепсалъэккэ, нэгъуэщхэмккэ.

Пьесэм щыщэныгъэ мащлэхэми ущрохъэллэ. Абыхэм ящыщ псалъэм папщэ, адыгэхэмрэ урысхэмрэ я зэпыщэныгъэр тѳуащлэу кычэрыгъэлъэ-

гүзжар, Темрыкьюэ илху Гуашэней и образыр нэмыгэсауэ кызырэнар, нэгүзшхэри, Ауэ а ныкьусаныгээ зи гүгүу тшлахэр зэран хуэхуакьым драматургым луэхугуэ куэд шеклуэка е XVI-нэ лэшыгыуэ жыкьэм и шыгылар дагьэлягьужынымкэ. Драмэр урыс историко-драматургическэ тьгьэм я гэлсыкэ – ухуэкэм тету тхаш, адыгэ драматургием и зы напэклүэц иш.

Шортэн Аскэрий и «Зы унагьуэ гуэрым» драмэр теухуауэ шыташ гьашцэжь блэклэм кышлэна хабзэжьхэр шлэм зырыпэуыр, зэран зырухуэхьур кьэгэляэгьужыным. Ар ди нэгү кызырэшигыэхьэр жымырэ шлэмрэ пьесэм шызэпигьэувкэрэц. Нэхь налуэу ар кыхош пьесэм и етуанэ тепльэгьуэм. Нанэ илху Фатимэт фьуэ елягьу Аслээн шлалэщлэр. Ауэ Фатимэт и анэм ар идэркьым, мыарэзыуэ кьоув, сыту жыпэмэ Кьызырэшлэжькэ. Фатимэтрэ Арслээнрэ я лэпкьхэр аькэ зэбийш. Адыгэ унагьуэм и "пхэдакьэжью" кьэна Нанэрэ пэсүкэшлэм емьызэг Мэрянрэ зы лэныкьуэу, пэсүкэшлэмрэ хабзэщлэхэмрэ я тельхэ, я аькьуэ икди я хьумакулэ Фатимэт, Мурадин, Наташэ сымэ нэгүзшл зы лэныкьуэу пьесэм шызэпэшлэгьэуващ. Нанэ и бынхэм я деж зальмыгээ шызэрехэ. Абы флэфкьым Мурадин урыс шыхубз шхьэгьусэ зеришлар. Ар хуош лэпкь кьабзэ, уэркь шыльху кыхэка нысэ, и кьуэм алхуэдэ фьз кьригьашэу благэ зьхуишыну и мурадш.

Пьесэм ныкьусаныгээ мащлэхэри илэц Шцэныгээ зимьшэ, зэманьжьми халыка фьыжь кьхэхэ закьуэм и бынхэм «сэуэ ирашлылэ». Нанэ ерыц екуауэ, и жылэхэм яхутекьыркьым, хабзэжьым, нэпсэжьым, быдагьэм и лэдэм кьыдэжьфьыркьым. Пьесэр зытепсэлгыхьыр зы унагьуэ закьуэ лэтни, абы кьэгэзлягьуэ адыгэ унагьуэ зыбжанэм я пэсүкэ, ахэр зыгэппейтей луэхухэр. Иджьрей шыху кьызырэгуэжлэм я хьэл-шэнхэр, я цытыкэр, я пэсүкэр, я дуней епльыкэр, я гурашэр, я гьашлэр кьэгэляэгьужынырш «Зы унагьуэ гуэрым» купцлэ хуэхуар.

«Мэлыжьыфэм клэрышлэхэр» пьесэр зытеухуар нобзэрей гьашлэм кышыкьхуэ луэхугьуэхэм яшыц зыш. Ар шеклуэкьыр мэлыфэ кыхэхэык конторэц. Конфликт нэхьышкьэу абы шлэлыр конторэм и унафэшл. шыху шхьэхусшэ, общественнэ мылькур зэзыльэфаллэ Мудар Алиевичрэ а конторэм и бухгалтер нэхьышкьэ, гу кьабзэ зилэ, кьэралым и зы клэпсийкэри ахьшэу кьэзылытэ Кузьма Карповичрэ яку кьыдэхьуэ зэпэшлэуэныгьэрш, а зэпэшлэуэныгьэмни пэжым и тельхэм теклуэныгээ кьызырэшихьырш. Конторэм и лэжьакьуэ Мишэ, зэфлэжьышхуэ бгьэдэмытэ лэтни, дапцэши кьэрал мыльку игьэжлэуду сыт шыгьуи командировкэ шылэш. Абы ешхьш пьесэм дызышрихьэллэ нэгүзшл образхэри: экономист Сергей, производствэм и технолог Фатимэт сымэ лэжьыгьэм зьдрагьэхьэхьшэркьым. Ахэр псори я унафэшл Мудар Алиевич и тельхьэш, и жылэшлэхэш, Кузьма – конторэм зырышлэжьэрэ ильэситным шигьуаши, игу теухэркьым районым артелиш итым дэтхэнэми луэхухэуэ шыху бгьурыбгьу зырышлэсыр. Абы

кыхэкэки, Кузьма ишхэкэ шылэ унафэцхэм я деш матхэ, конторэм ицэр машэц, ишхыр куэдц жиэу. Ауэ зэкэ абы и псалыр зэхыхыркым. Мудар абы и жуапу кырытыр мырад: «Уэ ун Гуэхур отчетыраши, еуэ». Мударрэ Кузьмарэ зэпсэлъя нэужь Кузьма заявленэ кытхыу лүкыжын хуейуэ унафэ кыхуешл. Ар Гукыжми, конторэм абы кыхуэгузэвэн шлэс шлагуи шылэкым, и гукьсуэр зыжригэ секретаршэ Нинэ флэка. Андрейхэр Сергей хуэдэу абы кыхуошхыдэ, «Кузьма шхэз и плэм имысрэ жарн аун ишл»: «Льякьуэ лъэныкьсуэкэ хьэдрыхэ лъэмыжым тет пэтми, итлани матхэ, мэтхьэусыхэ, емынэм зэрехуэ», – хужагэ. Езы Сергей зи шхэз лъагэу зылэт, зи шлэныггэм иригушхуэ цыкхуш. Ауэ и шлэныггэри кыггэсэбэлу кьэралым пэз хьэлэлкэ ар хуэдажьэркым, махуэ псом и шхэз Гуэху зэрехуэри дэтш. Абы ешхьц Фатимэти. Ар лэжьаплэм кышчыкьлэр сыхьэтнпшл-пшыкьлэуыраш, абы и шыпужкн шэджэгьуашхэр кыхуэзмыггэсу шлэсш. Псорн мэльжыкьфэм клэрышлэц, абы ишхын кыхокл. Апхуэдэу Гуэхур екьуэкл пэтми Мудар конторэм и штатыр нэхь ин ишлмэ, лэжыггэр зэрегьэфлэжуэ Гуэхууым зэрехуэр, атлэ цыкху лей кыштэм мылыкьу нэхьбэ зэрашхыном йогупсыс. Мэльфэ кыххэзых Сулимэн премие иратыну унафэ шатхым шыггэуэ Кузьма Карлович ар яхуидэркым. Абы жегэ: «Фэ колхозхэм я фэ зеданэр фымышлэжу премие кыват, ари мин бжыггэхэм шыггэуэ». Гуэхур апхуэдэ зэпэщлэуэныггэм нэсауэ и гуащлэгьуэц. Ауэ авторым конфликт кыштэм псыншлэу хэкьлмэ тынш кыхуитгьуэцаш. Мыбдеж зы школакьуэ ныбжышлэ кышлэхьэри псоми кьажрелэ: «Унэр дэ кьыдаташ ди библиотекэр шлэтыну. Хуит кьэфшл»: Мудар кьэгубжьауэ жегэ дэ трест дилэц, министерствэ дилэц, жиэу. Ауэ конторэр зэрызэхуашьбжам и унафэр зэрыт тхылъыр квалэрыкьа нэужь, абы и «лэжьакьлэхэм» шхэж и занцлэу клэбгьу зашлэц: Мишэ – нэгьуэшл конторэм кьулыкьу шькьу кьышцигьуэтыну йожьэж, Фатимэти абы иужь иту шлокл. Сергей а Гуэхум гшылэ хэлгьу бггэдохэ. Клэбгьу зызышлэж лэжьакьлэхэм Кузьма Карлович мыпхуэдэ псалэхэр якэлъедзыж: «Народырц, партырц фышлэзыхур». Хьэлэмэтш конторэр зэлыузыых Бабынэ и образыр. Ар кьэрал мылыкьум шыкьхэ цыкху хьэлэлц, гумызэггэц. Араггэнуш ар авторым иужькэ библиотекэм и заведующэ ягьэувауэ шыдидиггэлыагьури.

Ушлэхэмрэ лэжыггэхэмрэ

1. Сыт хуэдэ хэлхьэныггэ хуишлэ адыгэ литературэм Шортэн Аскэрбий?
2. Литературэм и сыт хуэдэ жанрхэр нэхь кьехьуллэуэ убж хьуну Шортэным?
3. Сыт хуэдэ лъэхьэнэ икн сыт хуэдэ Гуэхугьуэ «Нэхур кышчышлэнэм шыггэуэ» жыкхуиэ пьесэр зытпсэлъыхьыр?
4. «Игышлэцлэ» драмэмрэ тхьдэмрэ сыт хуэдэ зэпышлэныггэ зэхуалэ?
5. Сыт хуэдэ зэпэщлэуэныггэ «Зы унагьуэ гуэрым» драмэм лъабжэ хуэхьуар?
6. «Мэльжыкьфэм клэрышлэхэр» пьесэр ди нобэрей зэманым сыткэ кьытелажьэрэ?

«А махуэхэм шыгъуэ»

Темэмрэ идеемрэ, Адыгэ драматургием япэ историко-революционнэ темэр къэгъэльтэгъуэжыным сувэллэхэм ящыщ Шортэн Аскэрбий. 1939 гъэм абы и Издакъэ къыщлэкъаш «Батыр и къуажэ» пьесэр. А тхыгъэр Хэку зауэшхуэ зэманым къуэдащ. Ар телсэльыхьырт граждан зауэм и лъэхъэнэм партизанхэм псэуклэшэм пащцэ ирагъэкъуэкъа бэнэныгъэм. Адыгэ къуажэм къэкъуаш партым и дьыкыуэ, комиссар Андрей. Абы къыздыгъащ лъэпкъхэм я зэкъуэтыныгъэмрэ хуитыныгъэмрэ теухуа гупсысэ инхэр. Абы идеологие къаруклэ бгырыс мэкъумэшыщлэхэр къызщылелэтэ, бэнэныгъэ гъуэгум трешэ, псэуклэшэр къэззуным хуеунэтI.

Зауэ зэманым къуэда тхыгъэм драматургыр иужькIэ коллэжьыхьыж икIи абы къыдэгъэкI «А махуэм шыгъуэ» пьесэр. Ар ди театрма, Каменск-Уральски, Украинэм къыхъэ Винницэ къалэхэм я театрхэми цагъэув. «Мурат» драмэм Шортэным япэм зытетыхьыа Iуэхур ауэ къышгъэщцIэрэщIэжа къудейкъым, атIэ и купщцIэки нэхъ куу, образ къыгъэльтэгъуахэмки нэхъ лъэщ ар ищIащ. Пьесэм и вариатыхьыщIэми Iуэхур щекIуэкIыр граждан зауэм и илтэсхэрщ, Къэбэрдейм и къуажэхэм ящыщ зыщ.

Дыхъужь нэхъышхъуэ пьесэм хэтыр цIыхубэрщ. Абы и лъэныкъуэкIэ хъэлэмэтцI абыхэм ящыщ дэтхэнэ зыми укIэлышлIыну: къуапIи жапIи зымыльагъужу зи зэхэщIыкIымрэ щIэныгъэмрэ зи Iуэхум пэмьыльэщыж Муратыр зэ зым, зэ адройм пIыкIэ зэрыдыгъэхьыр. Дыкъуэ хуэдэхэм хуэм-хуэмурэ хъунщIэнымрэ укIынымрэ кърамыдзэж зэрыхьур, илтэс зыбгъушцI-пшыкIутху дэкIым яукIыжын хуей генералыр цIыхуей зэманым дахэкIэ къызэрагъэдэлъуэфыр, нэгъуэщIхэри.

Драмэм и япэ теплъэгъуэхэм дызылщIэ цIыхубэм иужькIэ я гупсысэм зауужь, я мурадхэр IупшI мэхъу: я хуитыныгъэр, я насыпыр къазэхукIэ бэнэныгъэр ирагъэкIуэкIынущ, Щхъэхуитыныгъэ а гъуэгум ахэр тэзышэр цIыхубэм и дьыкыуэ бгырысхэм къыхыхьа Андрей Громовырщ. Абы и фIыгъэкIэ Мурати бэнэныгъэм и гъуэгу пэжым тешэжа мэхъу.

Драмэм лъабжьэ хуэхъуар историческэ зэхъуэкIыныгъэ ину гъащIэм щекIуэкIахэрщ: белогвардесцхэмрэ интервентхэмрэ ди хэкум шызэрахьа хэкIэкхъуэкIагъэм, цIыхубэм ирагъэкIуэкIа бэнэныгъэ гуащIэм Шортэным и драмэм шыгъуазэ дешI. Пьесэм и япэ теплъэгъуэхэм художественно-эмоциональнэ къару хэлъу къышыгъэльтэгъуаш анархием игъэщхъэрызу хуежыа Мурат зи унафэщI адыгэ партизан гупыр. ЦIыхубэр хуэныкъуэт – Сыт тицIэнур? Хэт гъусэ зызыхуэтщIыну? Пэжыр дэнэ шылэ? упщIэхэм я жуаптакIуэ цIыхум. А псори гурылуэгъуэ къзыщIыр партым и дьыкыуэрщ.

Алхуэдэ цIыхуу къыщлэкъаш Андрей Громовыр. А гупым и цIыхухэр революционнэ зэхэшыкI лъагэ зыхэлъ мэхъур, лыгъэшхуэ къалыкъуэкIауэ псэуклэшIэм хуэлажъуу щIагъэ. Драмэм щекIуэкI бэнэныгъэм абы хэт цIыхухэр гупитIу егуэщ, ахэр зэпэшлэгъуэвэ, зэрегъэныкъуэкъу. И къуажэм

дэжы нэгъуэщхэм ядэлэпыкхун зымыдэ Мурат Андрей и псалъэхэр зыхицла нэужь жыжкэ плъэф мэху, интернационализм зэхэщыкхым нэх гьунэгъу хуоху. Абы кыхэкхкн Мурат и отрядым нужкэ бийм ялыгъа аузыр жыбыд. Урысейм ис мэжэщлалэхэм хузэхуахъса гъавэр зэррагъэшэну гьузгур хуит къашьож. Андрей и фышлэкэ къуажэдэс гуащлэрыпсэхэр зы къару лъэщ мэху. я революционнэ зэхэщыкхыр зэфлоуэ Авторым «А махуэм цыгыуэ» драмэм «Батыр и къуажэм» къышхъшыкхыгу, персонаж хэтхэр щыхъужащ. Япэм хэта полковник Анзорым и плэкэ мыбы зи гутъу щышлар Бомэт къуажэщырыщ. Абы и мызакъуэу английскэ миссэм и дьыкхуэ драмэм кыхохъэ революцэм теплъэ мыху Бытырбыху кыкхэ беженкэ Аннэ. ротмистрыр, къзакхэм я атаманыр, нэгъуэщхэри кыхохъэ. Авторым драмэм нэх ину зрегъуэубгъу. Япэм хэмыта теплъэгъуэхэри хегъэхъэ. Алхуэдэщ Аслъэнбэч генералыр революцэм и лъэныкхуэ зэрыхур къызыкхэщыж сценэр, нэгъуэщхэри.

Мурат. Драмэм хэт образ нэх узэщлэхэм яшыщц Мурат и образыр. Ар псэзэпылъхъэлэм куэдрэ ита цыкхуш. Австрийскэ фронтым гутащ. И хэкум кыгъэзэжу мамыр дэжыгъэм пэрыувэжын мурад илами, ар зэман мыгыншым кылуошлэж. Гэцэри игъэтлыгыну хунэсыркхым. И къуажэм къылысынкэ хъуну шынагъуэм ирогузавэ. Абы кыхэкхкэ ар отряд къызэригъэпэщам и унафэщл мэху. И зэхэщыкхкэ дунейми Урысейми щекхуэкхэ гьухуэгъуэхэр нэсу зэхыщыкхыфу шымытми, абы псэ хъэлэл нлэщ, гущлэгъулыщ.

Мурат цыхъуешагъэ хъэл хэлъу щытлыагуркхым пьесэм, Абы и цыхъэтц ар зыщыпсэу и бгъэныщхъэ унэжэ щыкхур штаб зеришлар. Драмэм и пэщлэдзэм Мурат и дуней ептыкхэр зыкъомкэ къэгъэлтэгъуа мэху гулысаллэ хэт шыхуу. Мурат штабым флэль нылхэр шыгъэрихъуэкхым цыхъэусыгъуэ нлэщ. Ар адрей цыкхухэми хуэдэу кыхыхыну гьуэгъуанэм кодэ.

Махуэ къэс жыжуагэм хуэдэу тепцэныгъэр зым кылэщлэхуэ адремм щыкхыд зэманщи, зи тельхъэ хъунур кыххуэщлэркхым. Абым. Дыкхуэ хуэдэу. революцэщ жыгъуэ зыхуейр зылэжын мурад нлэ хуэдэу дьшылуошлэ драмэм и япэ теплъэгъуэм. Ар кърибгъэлыагъуэ хъунуш Къандыщэ абы кыгхужилэ псалъэхэм: «Аркхым ар сыт? Уэ езым пшышхуэ зыпшылауэ мы дуней батэкуэтэр бгъэш уи гутъэжщ... Хэт и власть, мы уэ телхъэр? Алыкъ, пащтыкхыр шытетами нэх хабзэ шыламэ...»

Мурат и дуней ептыкхэм зыщыхъужар. революционнэ дисциплинэр зыщысыр нэсу кыщыгырунгуэр Андрей Громовым гущла нэужкх. Ауэ абы и дуней ептыкхэми заншлэу зыхъужыркхым. Адрей мэкъумэшыщлэхэм хуэдэу, абы ар гурэ псэккэ цыгъэхыщлэр, зыщыщлэгупсысыкхыр Исуф сымэ Мурат къагъанэу Андрей и тельхъэу кыщыгуwym и дешц. Абы иужкхлэщ Мурат кыкхуэтэж лъэпкэ имыгъуэ революцэм и тельхъэ нэс щыкхур. Ар кърибгъэлыагъуэ хъунуш къуажэдэхэр хэмытлэ щыпхэм кыщрихъэллэм Мурат ажрилэ мы псалъэхэмкэ: «Хэт шырэ псырэ хуейми. аркъэщэ, ар сэращи. мис дэгъуыр. Мыр зи дэгъуыр Совет властырщ».

Япэм Дыкхуэ псори хуэзышэчу цыта Мурат иджы ткнигъэ хэлыуш зэрспсалъэр. Абы илэжыа шэпхыджагъэр кышшэца нэужь, Мурат Дыкхуэ и судыр трибуналкэ ешэ. Драмэм и дэтхэнэ зы теплэгъуэмн Мурат зышеужь. Ар Iупшэ нэхъ шохуэ драмэм и кIэм деж дызышрихьэлэ сценэм. Мурат упшIэкIэ зыхуегъазэ Андрей. «КыжьжIэт, хэт сымэ партым, аркэщэ, хьхьэ хуэкур?»

Мы сценэр шыхэт тохуэ Мурат и Iуку еплыкIэжIа и гупсысэжIа партым хьхьэнэ хуэхьэзыр зэрыхуэм, революционнэ бэнэныгъэр кызырыгурыуам. Япэм кыужэм бийр кыдэмьгэхьэным пыла Мурат иджы ауз псом, мэжэщIалэхэм пашшэ зэхуахьэса гъавэр бийм Iэрамыгэхьэнэ зэрыхуэлэжьэным псэмыблэжу зэрэбэныр абы и шыхьэтш.

Андрей. Драмэм дызышрихьэлэ лыхьужь нэхьышхьэхэм ящыш зыш Андрей Громовыр. Ар цыху кызырыгуэжIш, андрейхэм заккыхигъэщхьэху-кIыну пылыкым. Гупсысэ узэщIа, акылышхуэ. мурад Iупшэ зыбгъэдэлъш Громовыр. Авторым и лыхьужь нэхьышхьэр народым иригъэкIуэкI бэнэныгъэм щепсыхь, ар зышIэхуэпсыр, зыщIэтээр гуашIэрыпсэу тхьэмьшкIэхэм я насыпырш, хуитыныгъэрш. Андрей Громовыр цышэ-цышIэу Мурат кызырыгурыушам игъэдзыхэрккым. Абы жIэ: «Сэ мандат кызатри большевик партым срилIыкIуэу уи деж сыккэжIуаш». Ауэ а псор экIэ кызыгурымыдуэ Мурат Андрей лэныкыуэ иригъэзыну лужь итш. Апхуэдэу шыкхумн Андрей знушэхуу шыккым, цыхухэм, мэккымэшышIэхэм спсэлылIэурэ абы идеологическэ лэжыгъэ иригъэкIуэкI, цыхухэм я «нэр» кыгъаплэ. Абы Бомэт и цыхьэлым деж кышызэхуэса цыхубэм яжIэлэ иджы шышIэдзэуэ а цыхьэлыр кэрэхьэлъккым зэрэйр. Андрей гу кьабзэкIэ ди хэкум кызырыбгъэдэтым и шыхьэтш абы ди лъэпккым хужикIэ псалъэхэр: «Бэщэч лъэпккыц, Паштыкым лешхуэ ярихуэ цытац а тхьэмьшкIэхэм...»

Громовыр зэрыцыхуэ гу кьабзэр кыгъэзлагъуэ абы и лэныкыуэу Исуф сымэ хуэдэ мэккымэшышIэхэр кызырыувам. Абы и мьзакыуэуи паштыкх генералыжыу цыта Аслээнбэчи абы и лэныкыуэ кьешыф. А псори и шыхьэтш абы и зэхэщIыкI иным.

Андрей илэсыкIэ Сыбыр хьэпсым иса революционер нэщ. Ар бэнэныгъэм ипсыхьа цыхуш. Араш абы шышэ жыхуалэр шIимышIэри. Драмэм Андрей и образыр авторым лэщIэгъуэвэ Англием и миссием и лыкIуэ Дек и образым. АбыкIэ Шортэным кыдэжIэжIэнэ хэтш гуашIэрыпсэухэм яхуэ кэралыгъуэр. Мылткур шытепшэ кэралхэм я идеологнер. Дек и миссер зышIысыр цыхубэм шагуригъIуэкIэ Андрей цыхубэм ялусIуатэ ахэр Деникин и тельхуэу кызырыгуыр, Тэрн-Дагыстан правительствэ кызырагъэпэщым зэрительхэр. IэцкIэ зыдэлъпккыр телшэ гупыр ару зэрышытыр. «текIуэм срительхьэш» жыхуикIэ цыкIэу цыхухэр зэрызэрагъэуекIын мурад зэралэр.

Мис апхуэдэ шыкIэкIэ партым и лыкIуэ Андрей Мурат зи унафэщI отрядым и идейнэ узэщIакIуэ хуохур, бгырыс мэккымэшышIэхэм я зэхэщIыкым зрегъэужьыр, ахэр бэнэныгъэ гъуэгванэ нэсым хуешэ. Абы и фышIэщ отрядыр кыужэм кыдэжIыу дэнэки кIуэ мафIэгур зытекI гъушI гъуэгу станцыр белогвардейцхэм кызырытрахьыжыр. Гуэдэрэ шIыдагъэрэ зэрыт шелонитхур бийм Iэрамыгэхьэу Урысейм яутIышынми абы и зэфIэкрэ и лыгъэрэ кыщегъэзлагъуэ.

Андрей и образымкӀэ авторым кыргӀэлъгъуэжын хуэцӀлӀкӀаш тӀэпкӀэ зэныбжӀэгъуныгъэр. Урыссеймрэ Къэбэрдеймрэ яку дӀэлъ зӀпыщӀэныгъэр гуашӀӀрылажӀэ псори тӀэшу зӀрыштыр. ШитхӀа зманым тӀепшӀыхэм ар авторым кыргъэщӀа образхэм я ехбулӀэныгъэу убж хъунуш.

Пьссэм и композицӀэр и гъӀэсыкӀэмрӀэ и бӀэмрӀэ. Драмэм и пӀэщӀэдзэм МуратрӀэ абы и гупым хэтхэмрӀэ дызыщрихъӀэлӀэр зыхуей зылӀэжӀэ, дисциплинӀэ шлагъуэ зыхэмылӀэ цӀыху шхӀэрӀыутӀыпшхъуш. Дыкъуэ и псалъэкӀэ езы авторым зӀрыжӀащи. «Си къаным тхӀэр игъэпцӀащ, къыпхуэщӀэм мы ди Мурат зыхъуджыхъыр. Зэм къуэлэнщ, зэм дыхӀэрэнщ, иджы шӀрихъэту зыкъригъэззкӀыжаш».

Апхуэдэу гъуэгу зытетынур зымыгубзыхуа, жыжӀэ мыплӀӀӀэф гупщ дӀэ мы драмэм и пӀэщӀэдзэм дызыщрихъӀэлӀэр. ХъӀэлэмтцӀ революцӀэр абыхэм къазӀэрыгурыуэр. Я къуажӀэ закъуэр яхъумэжӀэ абыхэм я къалэныр ягъэззӀлауэ къалытӀэ. Я зэхэщӀыкӀыр кърибгъӀэлъгъуэну кӀэлӀх хъунуш Дыкъуэ и псалъэхэр: «АрӀэвлӀоцӀэ шӀыжаӀэжар, аращ, епхъуэ кыкхӀэлӀӀэф, бгъуэтыр зӀлӀӀэфалӀэ, умыгъуэтыр къэдыгъу». АпхуэдӀэ гурыуӀэныгъэ Мурат зӀрыбгъӀэдӀӀыр кыкхощ пьссэм и пӀэщӀэдзэм дежи.

Зман зӀрыхъзӀрийм шышыӀнэхэм я психологиери авторым гупщӀу кыкхегъэщ пьссэм и пӀэщӀэдзэм. ХӀэкупщ Бомэт Мурат и пхъур нысӀэ хуэхъуну шӀӀехуэпсар и бын насыпӀыр зӀтригъуэвӀэным егугъуу аракъым. атӀэ Мурат благӀэ зыхуищӀу и мылӀкур ихъумӀэн мурадкӀэщ.

Драматургым Андрей и образыр кыкхигъэхъӀэн ипӀэкӀэ мӀкъумэшыщӀӀэхэм, Мурат, Бомэт сымӀэ я гъуэху епшӀыкӀэхэм дышӀегъэгъуазӀэ. Бомэт Мурат мы гупсысэхэмкӀэ иушиину яужӀэ итцӀ: «Ди гъуэху зыхэмылӀыым ди бӀэлагӀ хэтлукъым. ЗӀрырешх Урысейр». Ар ядӀркъым Исуф хуэдӀэ мӀкъумэшыщӀӀэхэм. Абыхэм Мурат зыхуагъазӀэ: «Ди ХӀэкур мафӀӀэ лыгъейщ. КъалӀкӀыхъыр кӀэдэгӀхэм яубыдащи, зауэшхуэщ... БӀлшӀэвикхӀэр Исраф ящ. Абы и жӀоупу Мурат къитыр: «Я шхӀэр зӀрыхъщӀ¹». Мис апхуэдэу действнер къызӀцӀӀӀӀыла нӀужыщ, авторым урыс пролетариатым и лыкӀуэ Громовым и образыр къышыкхигъэхъэр. Мурат абы шӀыдӀэ-щӀытӀэу гъуоцӀӀэ. ШӀӀӀ хӀэлъкъым, Мурат итӀэу и унафӀэхэр фӀӀӀкӀуэдынкӀэ хъунум зӀрегупсысар. ИужькӀэ Андрей мӀкъумэшыщӀӀэ Имыс, Исуф сымӀэ хуэдӀэхэм я нӀр кыргъӀӀыла нӀужӀэ, абы и тельхъуэ къоув. Ар БомэтхӀэ я шхӀӀыым деж шӀыну къызӀхуэсахэм хӀӀӀӀыкхъа нӀужькӀэ бӀэм я пӀэм дохӀэ, акъыл жан илӀэм гу лъатӀэ.

ШортӀэным пӀэжӀагӀ хӀэлъу драмэм шызӀпӀӀӀӀӀӀгъуэуэ властӀыщӀӀэ къуэунхуам и тельхъэ хъуа, абы и идеологиер къэзыщӀа УӀэмӀнрӀэ абы и адӀэ БомӀтрӀэ. А тӀум я гъашӀӀэ гъуэгур зӀблокӀ. Авторым абы и мызакъуэу лирическӀэ тӀеплӀӀэгъуэ кӀӀӀӀӀӀӀӀ хегъэхъӀэ. АпхуэдӀӀэ УӀэмӀнрӀэ ДанӀрӀэ я зӀпӀӀӀӀӀӀӀыгъэр.

¹ Драмэм и текстыр 1959 гъэм «УапхъӀомахуэ» журнӀышым и № 2-м кавт. 6-58кыгъегхуащ.

Революцэм кызыэщилэтэу элигызувахэри, тэман тэхэгъэкыгыуэр шхьэхуешагъэкэ кызыгытэсэбэхэри, а псом яку дэкуадэ гуащларыслажъэ тхьэмыцикэхэри – псори шытэрэхэлэз мы пьесэм.

Драмэм авторым кьемыхулла гуэрхэми дыщыхуозэ. Апхуэдэу кызаакхэмрэ бгырысхэмрэ шытэпэщлэува сценэр икэм нэгъэса хьуакьым, Гуашэм и ролыр игъэлэхьшащ, Аннэ и гьусэу Хэкур зыбгынэну ежъа Бомэт и кьэгъээжыклар, нэгъуэщлэхэри. Апхуэдэу мыгурылуэгъуэу шытш Исмахьил и образри. Уегупысэ зэрыхунымкэ ар авторым кыщыдхыгъэхьар лымщлэжыр зэрышылар кыгъэлэгъуэужын мурадкэщ. Мыр дауикэ эпизодическэ персонажщ.

Драмэм сыт хуэдэ ныкъусаныгъэ нмылами, абы и квалэн нэхьыщхьэу шызыхунгъуэувожар нэхьыбэу луэхугъуэр зэрэклэжыклар аракьым, атлэ цыхухэм я психологиэм зэрызыкхуэжыр кьэгъэлэгъуэунырщ. Икди ар авторым кьэхуллауэ жьпнэ хьунуц.

Бэр. Драмэр бзэ шэрыукэ тхаш, дэтхэнэ зы персонажыи сзым и псалъафэ илэжщ. А псалъафэр сэбэп мэхуэ цыхум и хьэлыр, и гурыль-гурышлэхэр, и дуней етлыклар налуэ хьунымкэ. Персонажхэм ягуэт зыжынынгъэм слытауэ я бзэми жужь. Драмэм куэдрэ кыщыгытэсэбэпаш адыгэ псалъэжь кушлэафлэхэр. Псалъэм пашлэ, «шлалэ лэщэншэрэ шыншэ лъэсэрэ нэхьыкэ сыт шлэ», «хьэрыгъэт дэщымылэм берычэти шылэкьым», «ун нэм кьелэм и псэм елэж», е Уэмэн мыпхуэдэ псалъэ зэрыжилэр: «Къакулэм екурщ лыр», нэгъуэщлэхэри.

Езы авторым кыгъэщлэ псалъафэхэми луэхур щеклуэклэ тэманым нэхь нэгъунэгъу дыкузэщлэ псалъэхэм ушрохьэлэ: дычырет, раз-дауэ, арэволюцэщ, зэгрэбожэщ, шапион, начальник, чэмисар, чэсэвой, бэллэвик, клэмунист, пилэрон, клэтрибуцэ, нэгъуэщлэхэри. Персонаж языныкхуэхэр кызызрыхэпщыхуки псалъафэ ялэжщ. Бомэт и псалъафэщ: «Тхьэ гулэ жалэм. Аслээнбэч», Имыс: «ЕI-уаI», Мурат: «Си нэху цыклым и цлэкэ солуэ», зэрыжилэр, нэгъуэщлэхэри.

Драмэм хэт отрицательнэ образхэм зыкхэм гьащлэи шалэ увылэр кызызрыпщлэ псалъафэ ялэжщ. Апхуэдэщ Хьэжым и мыпхуэдэ псалъэр: «Совет властым уей-сысей иригъэлэнукъым. Псори клэзонэ ищфынуц, клэзонэ». Пьесэм бзэм куэдрэ кыщынынгъэсэбэп псалъэ формэхэми ушрихьэлэ шылэщ. Апхуэдэхэщ: «сымыскьым», «зыгъэшшынци», «шугъунэ», «епцэддыкьауэ», нэгъуэщлэхэри.

Драмэм природэм и дахагъым шытэпсалъыхь пычыгъуэхэри хатш. Ар Андрей и псалъэхэмкэ кьэлэуэтэ мэхуэ: «Сэ япэм тхылыкэ флэкла сцлэуэ шытакьым фи лъахэр. Гур плэпех, Фелъыт, вагуэхэри кьетфысэхуэу кыпфлэщ, апхуэдизкэ плэщэхэщи.

Гурыхьщ, тельыджэщ, тельыджашэщ» – зэрыжилэр, нэгъуэщлэхэри.

Шортэным и «Мурат» драмэр адыгэ драматургиэм иклуа гьуэгуанэм и зы налэкуэщлэ, япэ дьлдэу пьесэкэ историко-революционнэ темэр кызышыгытэсэбэужа тхыгъэщ.

**АДЫГЭ ЛИТЕРАТУРЭМКІЭ
ШОРТЭН АСКЭРБИЙ И ДРАМАТИЧЕСКЭ
ТХЫГЪЭХЭМ ТЕУХУА ОБЗОРНЭ УРОКЫР
ЗЭРЕБГЪЭКГУЭКТЫНУМ И ПЛАН-КОНСПЕКТ УБГЪУА**

Урокым кышыцбгъэсэбэнынухэр

1. Шортэн Аскэрбий и сүрэт.

2. Кабинетым, библиотекэм Шортэн Аскэрбий и тхыгъэхэм ятеууауэ
ялэ шлэлэ литературэр.

3. Аудио-видео йэмэпсымэхэр, кассетэхэр, нэрыльагъу пособиэхэр.

Урокым и екүэжыкыкэнур

1. Урокым и мурадхэр яжелэн.

Шортэн Аскэрбий и творчеством теууауэ ягъуэта шлэныгъэм хэгъ-
хуэи. Шортэным и пьесэхэр зытепсэлыыхь йуэхугъуэхэмрэ, абыхэм кышыц-
лэта гупсысэ нэхъшыцхэхэмрэ шилыкыа конфликтхэмрэ еджакүэхэр шыгъ-
гъуэзэн. гу льегъэтэн.

Адыгэ драматургием зыужынымыкы Шортэн Аскэрбий иригъэкүэжыкы
лэжыгъэфхэм яхутепсэлыыхьи.

1. Уиэ лэжыгъэр кышыцгъэжыи

Егъэджакүэ: Ныбжэгъухэ! Нобэрей ди урокыр жьэрыуатэ Журналы
екүэжыкынуш. Ар теууауэ шытыгуш адыгэ драматургием и зыужыкыам.

Журналыр мы шыкыкэм тету напэкүэциныу эклэлгэпхь хьунуш:

1) Адыгэ драматургиер 1924-1942 гъэхэм.

2) «Топхэр шыгъуагъуэкы пшыналъэр шымш».

3) 1943-2005 гъэхэм ди драматургием игъуэта зыужыныгыгъэр. Кызы-
лутхыныш ди журналым и ялэ напэкүэциныр, зэржыкылаци, ар «Адыгэ драма-
тургиер 1924-1942 гъэхэм» теууауэ.

Егъэджакүэ: Хэт тхутепсэлыыхьын мы темэм? (Мы темэмкы реферат
зытхын хуея еджакүэм псалъэ етауэ кыгъэджэн хуейиц и лэжыгъэм. Рефе-
ратыр дахэу гъэшлэршлэуэ, зыхуей хуэзауэ шытын хуейиц кабинетым кы-
шлэнэну лэжыгъэжи).

Рефератым еджакүэр кьеджэн иуха нэужь игъэджакүэм кыпешэ.

Егъэджакүэ: Упсэу! Фы дьдэу кьэдбгъэщлэжаш ди адыгэ драма-
тургием и кьежыапэр. абы хэлъхэныгыгъ хуэзышлэ хэкулхэр. драматургхэр.

(Журналым и ялэ напэкүэциныр иуха нэужь зы адыгэ уэрэд зауэм
теууауэ кыдогъауэ. Уэрэдым шыш пычыгъуэ додауэ, итланэ макъамэр
нэхь хуэм ешлри сгъэджакүэм кыпешэ).

Егъэджакүэ: «Топхэр шыгъуагъуэкы пшыналъэр шымш» жицгъаш
пасарей усакүэ гуэрым. Зэгүэр хабзэу шытагъэныш ар – зауэм и мафлэр
шылыцкы усакүэм, тхакүэм, драматургым я квалэмыр кышыцгъэфлэшлэ.
Зауэ гуашлэ йэджэ и нэгу шлэклаш цыху цыкыум, цы хьурейм зы йэпалли
шыбгъуэтынкыым мафлэ лыгъэм имылышлэуэ.

Псом хүэдэжтэкьым ди шлэблэм и нагlэ хьуа Егlуанэ дунейпсо зауэр – абы и лыгьэм зэцшицтауэ шытащ дуней псор, кьанэ шлагьуэ шдымылэу. Фашист хьэшхьэрылэхэм мафlэ зышладза дунейм куэдрэ шхьэщыташ лугьуэ фlышэмрэ сабий гьы макьымрэ; шлэх бзыгьэ хьужакьым уафэр, шлэх гьушыжакаьым зауэ гушлэгьуншэр зи гушлэм илыда цыхухэм я нэпсыр...

Зэгүэр хабззу шытагьэнц топхэр шыгьуагьуэкlэ шынальгэм и бээр мыпсалгьуэ – арац пасэрей усаklуэм анхуэдэ псалгьэ кьышпызринэklar. Ди зманьыр шыхьэт зытэхуэр нэгьуэшиц. Нэгьуэшиц хабзэш бий кьанлым и тхакьупидхьэр зыкьута советскэ зауэлl шхьэмыгьазэм кьыдлэгьуэгурыкlуэр – зылl и быну пэциэтащ бийм хунтыныгьэмрэ пэзукlэ дахэмрэ зи шласэ дэтхэнэри: зауэлlри, мэксумэшышлэри, рабочэри, егьэджаklуэри кьалэмьыр зыгьабзэри... Зауэм шигуашидэгьуэ дьдэмьи зы махуи зы дакьикьы зылыуакьым текlуэныгьэр зи пльапиэ шынальгэм и макьыр.

Анхуэдэ шынальгэм - текlуэныгьэр зи пльапиэ усэм и макьым нэхэри игьэгушхуащ бий залымьм ебгьэрыкlуэ цыхухэбэр. Топхэм я гьуагьуэ макьым зыкlи нэхь клашхьэ шлэхьукlакьым ар: klуэ пэтми нэхь зилэгьу, нэхэри гуашилэ, жан хьууэ зауэм и мафlэ лыгьейм пхьырыклаш и кьалэмьри lэцэри зэдзэыгьабзэ зауэлl усаklуэм, тхакlуэм, драматургым и макьыр.

Топхэр шыгьуагьуэкlэ нэхь пхьашэ, нэхь гуашилэ мэхьу шынальгэр. Ари зауэлl пэльыгтэщ, зауэлlым и гуащlэм кьылдыкlэ мафlэу ар жьэхолыдэ бийм, lэшэм хүэдэу абын хегьашилэ цыхьум и псэм, и хунтыныгьэм, и насыным кьенцэ ажал фlышлэр. Ажалымрэ мыгьуагьэмрэ, нэпсымрэ гуауэмрэ гьуэгьу ямыгьуэтыжкьын шхьэкlэщ, топхэр шыгьуагьуэкlэ шынальгэр нэхэри жан, пхьашэ, гуащlэ шлэхьур (макьамэр мэувылэ).

Зэрыгурылэгьуэшиц ди журналым и егlуанэ напэklуэшири зытеухуауэ шытынури арац. «Топхэр шыгьуагьуэкlэ шынальгэр шдымщ». (Журналыр егьэджаklуэм кьызлэгьухри, ар зи темэм псалгьэ ирет, абы жилэнур иуха нэужь «Текlуэныгьэм» теухуауэ зы адыгэ уэрэд кьоуэ, абы шыц пьчыгьуэ йодалуэри егьэджаklуэм адэklэ кьыпешэ).

Егьэджаklуэ: Упсэу! Хьарзынэу дышлэбгьэдэлэуащ ди адыгэ тхакlуэ, усаklуэ, драматургхэр дэ ди хунтыныгьэ, мамыр гьащlэм папишэ псэмыблэжкьу кьалэмьри lэцэри зэдагьабзэу зауэ гуащlэм зэрыпэрытам.

Ди жагьуэ зэрыхьуши, ахэр зы махуэм нэхэрэ алрей махуэм нэхь машлэ мэхьу.

Машлэ дьдэш зауэм кьикlыжахэм шыцу кьэнэжар, дауэ шымытми, дэтхэнэ зьми дигу ильын, сыт и лэзныкьуэкlи гульытэ хуэтшцэ дышытын хуейш. Цыхьу псори дыхушlэжкьун хуейш, анхуэдэ зауэ гуашилэ кьызэрылмыгьэхьуным, ар дьдэмьи дыхураджэ ди драматург гьуээзджэхэм я кьалэмьм зауэ нэужьым кьышлэклэ пьесэ зыбжанэм.

Ди журналым и ешанэ напэklуэшири зытеухуар адыгэ драматургьер зауэ нэужь лэхьэнэм кьышыпишэдэуэ ди нобэм кьэсш. (Егьэджаklуэм журналым и 3-нэ напэklуэшир кьызлэгьух).

ЕгъэджакIуэ: Къызылуихын и пэ къыхуэу ахэр ирегъадалуэ Нихат Османовым итха «Дызэкъуэвгъэт» уэрэдым. (Ар нуха нэужь егъэджакIуэм и къэспэлыныгъэм къыпещэ).

ЕгъэджакIуэ: НтIэ къыпытIэиш адэкIэ ди жьэрылуатэ журналым. абы и ещанэ илэпкIуэщIыр псоми, – зэрытIэищи зыгеуухуар «Адыгэ драматургием 1943-2005 гъэхэм къикIуа гъуэгуанэрэщ». Абы и гутъу къытхувIэиши с тхутепсэлыныхъиш еджакIуэ...

(ЕджакIуэр реферат итхам къоджж, абы и псалъэр нуха нэужь егъэджакIуэм къыпещэ урокым).

ЕгъэджакIуэ: Хъарзынэщ, си гутъэмIэ фIы дыдэу фытепсэлыныхъащ, зэкърыфхъащ, адыгэ драматургием къикIуа гъуэгуанэр, абы хэлэжьыхъа, тхакIуэхэм, IцэныгъэлIхэм, артистхэм я лэжьыгъэр.

Дигурэ ди щхъэрэ зэтелъу жьгIэ хъунуш нобэ ди лэпкъым зыужьыныгъэщI зэригъуэтар. Абы и мызакъуэу илэс къэс йофIакIуэ адыгэ литературэри, ди театральнэ искусствэри, ди культурэри. А псом хэлъхэныгъэ ин хуэзышIа, лэжьыгъэшхуэ езыгъэкIуэкIа тхакIуэ, IцэныгъэлI, драматург, режиссер, общественнэ лэжьакIуэшхуэу шыта, фэри нобэрэи фи псалъэмакъым мызэ мыгIэу, куэдрэ зи пIэр къыхэзвгъэща Шортэн Аскэрбий и гъащIэмрэ и литератури лэжьыгъэмрэщ нобэрэи урокым и темэри зыгеуухуар.

II. ТемэицIэм хэиш

ЕгъэджакIуэ: Шортэн Аскэрбий, дэ зэрыжытIащи, нобэкъым ялэу къыщытIылухуар. Дэ абы и тхыгъэхэм дышыгъуазэщ етхуанэ класс лъандэрэ. (Мыбдежым еджакIуэхэм уеушIу къебгъэщIэж хъунуш Шортэным и тхыгъэу эджакхэр, ямыщIэжмэ егъэджакIуэм къаригъэщIэжын хуейш). Ахэр расказхэу «Атакэ нэужьым», «Лыгъэм и вагъуэмрэ», очерк «Мыпсэхьож шу» – тхыгъэхэмрэщ. (Шортэным и творчествэм еджакIуэхэм ямыщIэ шIагъуэ хэтын хуейкъым езыхэр биографием унэм къышеджэнэ елт хъунуш, ауэ пьесэхэм я гутъу хуэщIын хуейш).

ЕгъэджакIуэ: Шортэн Аскэрбий и тхыгъэхэм щыщэ сэ нэхъ убгъуауэ сытепсэлыныхъыну сыхуейт «Нэхур къыщыщIэнэм шыгъуэ» (1947) пьесэм, «Зы унагъуэ гуэрым» (1957) драмэм. Мы тхыгъэхэр щитха лээхъэнэки, зытепсэлыныхъ Iуэхугъуэки зэхуэдэкъым. Псалъэм папщIэ, «Нэхур къыщыщIэнэм шыгъуэ» пьесэм лъабжьэ хуишIар лэжьэекIэщIэм и телъхэу цыху пэрытхэмрэ хабзэжъым и телъхээхэмрэ эдрагъэкIуэки бэзыныгъэрщ.

Пьесэр теухуащ зауэ нэужь лээхъэнэхэм ди къуажэхэм, колхозхэм ягъуэтауэ шыта зыужьыныгъэшхуэм, абы къыдэкIуэу къуажэдэхэм я зэрызыхъуэжауэ шытамрэ.

Къэбэрдей литературэм и кIуэщIкIэ мыхъэнэшхуэ шIащ мы тхыгъэхэм, сыту жыпIэмэ ялэ дыдэу ди нобэрэи гъащIэр темэу къэзышIтэу адыгэ колхозым и псэукар, колхозхэтхэм я лэжьыгъэ-хъэрхуэр, шIэр жьым зэрытэкIуэм и хъэлэмэтыр ди литературэм къыщыгъыгъэлыгъуар араши. А

жымрэ шцэмрэ яку кыдэхуэ бэнэныгэм цыхухэм зыдауэщ. драматическэ конфликтым зыужь, цыхухэм я гышцэм, я зыхушытыкцэхэм шцэуэ куэд кыхыхуэ.

Авторым тэмэму пьесэм кышцигьэлъэгьуаш Хэку зауэщхуэм иужькцэ колхозым лэжыгыгэ нэхьыщхуэ иар гьавэ бэв кьсхьэлэжынымрэ электростанц ухуэнымрэ ару зырыштыр.

А кьалэн иныр адыгэхэм шагьэашиэм урыс народым и дьыкцэхэри хэтащ: чэнджэщэгьу кьахуэхуу, пьесемылэжу кьадэлажэу. Апхуэдэщ пьесэм и дьыкцужь нэхьыщхуэ агроном шцалэ Колосовыр, профессор Петр Петрович, егьэджакцэу Лидие Степановэ сымэ, нэгьуэщхэри.

Пьесэм и дьыкцужь нэхьыщхуэхэщ инженер-ухуаидуэ Фатимэт, Батыр дьыкцыр, звеньевод Хьаний, колхозым и унафэщ Кьарэмырэ, бригадир Мухьэмэд сымэ, кьшнэмыщхэри.

Гуащцэдэжкым кыхэхуэкиа мы цыхухэр я ныбжькци я зэфцэжкци зыхуэдэжкым, ауэ псори зи тельхэр зыщ: гышцэр егьэфцэжкцэнырщ, абы ди пашцхэ кьригьэуэ кьалэнышхуэхэр гьээщцэнырщ. Апхуэдэу лэжыкцэжцэ зашцэжкым пьесэм дьырихьэлцэ цыхухэр псори, мыбыхэм кьашхэшыкыу хьодлыагьуэ лэжыгыгэм зыщцэзыгьэххэу Дисэ, Мусэ, Нанэ сымэ. Мы цыхухэр пьесэм шкцэжкэ бэнэныгэм положительнэрэ отрицательнуэ - игуэшыркыым, атлэ турыгцурэ зерегьэныкыуэжкэ. Кьапшцэмэ, зыдауэщхуэ яку дэлыщ Фатимэтрэ Кьарэмырэ, Колосовымрэ Кьарэмырэ, Хьанийрэ Дисэ, Батыррэ Мусэ, нэгьуэщхэми.

А бэнэныгэм мыхьэнэшхуэ илэщ, сыту жылцэмэ шцэр жьым зырытэжкэ и хэжыкцэ нэхьыщхэр арши. Колосовыр, Фатимэт, Кьарэмырэ зырытэварщ Нанэ сымэ куэдэ куэд пьэжкэщцэмрэ лэжыгыгэмрэ кыхэхэшыжар.

Кьуажэм и цыхухэм ирагьэжкэжкэ лэжыгыгэмрэ ахэр зыхэт гуащцэдэжкэ инымрэ езы кьуажэдэжхэм я зэхэщцэжкым зыдауэж. Гуащцэдэжкырщ цыхум и кьару пэми зыкышцитлэтер, абы и дахагь псори кьышынахуэр.

Пьесэр ехьулцэныгьэщцэу адыгэ драматургиэм кыхыхуэ пэтки, абы ныкьусаныгьэ машцэжэриу илэщ. Апхуэдэщ пьесэм пашцэ, кьуажэм пьесэдэ кьакцур Колосовым итэжкэ и гьэдьыщцэ хьэсэр ирырамыгьэхьым цыхуэсыгьуэжкэ, Батыр дьыкцым кьымылэхуэ унафэжкэ кьуажэжбжыкцэ исыдээр даутышцхэнуу Гуэхур тыншу зырытэжкэжкыр. Мылэжкым Фатимэтрэ Колосовымрэ яку кьыдэхуээн хуэа зэлэщцэуэныгьэр авторым даутышцэжкыр. Сыт хуэдэ цыщцэныгьэ пьесэм имылами ар адыгэ драматургиэм и зы напэжкэщцэ.

Щитха земанкци, зытэпэсэлхыкь Гуэхугьуэжкци мы тхыгьэм кьышцхэщцэжкэ дьыкцужыгьэжкэ гьэлэса «Игышцэжкэ» Шортэным и драмэр, 1957 гьэм дунейм кьытэхьар.

«Игышцэжкэ» историческэ драмэм лэбжэз хуэхуэаш Кьэбэрдейм тырку султанымрэ кьрым хьанымрэ ебэну с XVI-нэ дцэщцыгьуэм ирагьэжкэжкэ зауэр, ди народыр езым фцэфцэу Урысейм ирищцыла зэгурыуэныгьэм.

Къэбэрдеймрэ Урысеймрэ Шортэным Іуэху шытрищыхьар. апхуэдэ зыужынынгэм кыридуэну сзэпынагъхэрщ. Къэбэрдейр а ильэсхэм зэхэгъэкыныгъэ гугъум пэроувэ; с Тыркумрэ Кърымьмрэ я лъабжэм шцэхуэн, с Урысхэм гъусэ захуищын.

Мы пьесэм нагуэу шыболъагъу ижэ зэманым адыгэ лъэлккым кырым хъанхэмрэ тырку султанхэмрэ хъэзабу траггэлыу шытар, хэкур зэхакъыщгъу, нэмысыншагъэ шызэрэхъуэ зэршыщытар, къэбэрдей народыр а бий б'аджэхэм ебэну, арщхъэкэ дэлэпыккыуэгъуншгъу зэршыщытым, шыжж-уэркъыжжхэр нэхьыбэм шцхъэхуэу зэршыщытым шхъэкэ, зэпымууэ халыггъу, тэзырышхуэ кытральхъуэ зэркыуэклар.

А хъуншаккыуэхэм къалэщцэкын папщцэ, Къэбэрдейр зымн Іэщцэмылыу шцхъэхунту шытын шхъэкэ, нэхъ гурыуэ, зэхэшлыгъ зигэ шыкхэр дэлэпыккыуэгъу шолъыхъуэ Урысей лъэлккышхуэм и деж. Апхуэдэу, зэккыуэшыныгъэ-зэныбжжгъуггэ я кум зэхуишлын папщцэ, Къэбэрдей шышхуэ Темрыккыуэ и лыккыуэхэр Урысейм и пащтыхъ Иван Васильевич Грознэм (Иван IV-нэм) и деж кыуэу шыдолъагъу.

Мис апхуэдэ шыккэкэ Къэбэрдейм Урысейм кыуэшыгъэкэ зыпищцэ.

Тхыдэм зи цэ къыхэнахэм шыцу пьесэм дышрохъэлэ Темрыккыуэ, Урыс пащтыным, Тырку султаным, Кърым-Хъаным, Долэт-Джерий сымэ, абыхэм нэмышц тхыггэм къыщыхошжж къызэрыгуэкк цыхубэм я лыккыуэхэри. Абыхэм яшыщц: пщылл Къасбот, гъукэ Едыдж, джэгуаккыуэ лыжж эхъэд, фызабэ Хъэбибэ сымэ, нэгъуэщхэри.

И шцхъэхунтыныггэм папщцэ лъэлккым и цыхухэм бэнынггэ ерыщ ираггэккыуэжжыр, абыхэм псоми я пщы уэлнийм и унафэр дагыгъ. Ар нэхъ Іушщыу къэггэлыгъуэжжакк Къасбот, Хъэбибэ сымэ я лыхъужыггэхэмкэ. Зи лыккы и шхъэ пшупшлар бийхэм къызыураггэхъыжжэ Хъэбибэ и лъэр шцэмыккыуэ и хэкум, и шцыхьым, и нэмысым папщцэ иль ишцэжжыш дунейм зэрехъжжыр.

Мы лыхъужжхэм нэмышцци авторым пьесэм къыхэггэщц зи хэкум и шцыхьыр зыщэну хъэзырхэр, мылтыку къыхэзыххэр. Апхуэдэхэщ диным и лэжжаккыуэ Къэрэщейр, Мысостыпщыр, нэгъуэщцхэри.

Пьесэм и к'эз дэ шыдолъагъу Темрыккыуэ ипхъу Мэрян (Гуашэней) Урысейм и пащтыхъ Иван Грознэм шхъэггъусэу ираггэшауэ (тхыдэмкэ мыр зыщцэ еджаккыуэхэм яхэтынушци къебггэщцэжж хъукуш).

Драмэр адыгэ драмаургием и тхыдэм и зы напэккыуэцц гъэщцгъуэнищ.

«Иггашцэккэ» драмэм шеккыуэкк Іуэхуггъуэр ильэс шиппл ипэжккэ къэхъуамэ «Зы унагъуэ гуэрым» пьесэм Шортэным зи гугъу шцщыыр гъашцэщццэрищ. Мы тхыггэм авторым сзетей къыщыщц гъашцэжжэ блэжжам къыщцэна хабзэжжхэр шцэм зэрпыуэвыр, зэран зэрхуэхъур, нэгъуэщцхэри.

Пьесэм зы адыгэ унагъуэ гуэрим и пэсуккэмрэ и лэжжыггэмрэ къыщыггэлыггъуэ шхъэкэ, абы и гугъу ещц. топсэлтыхъ унагъуэ зыбжанэм я пэсуккэм.

Мы пьесэм мыхьэнэ нэхьщхьэу хэлыр – шьэмрэ жьымрэ я кум дэль бэныгыэрщ, ики, икэм-икэжым, шьэр зэрпектүэрщ. Лыхьужь нэхьщхьэу пьесэм хэт Фатимэт фьдүэ ильагыу шьалэмкэ и анэр мыарэзыуэ кьоув. Кьызэршэкымкэ а льэкьитыр лыкэ зэбит.

Нанэрэ Фатимэтрэ зэнэ-зэкхьущ, ауэ я гупсысэки я дуней еплькэки зэхуэдэкьым. Нанэ и кьүэ Мурадин, и нысэ Наталья, ипхьу Фатимэт – ахэр псори псэуклэщэм кьыхэхьуклауэ, зи насып кьаклуэгьуэу, гьашьэр япкэ зыгьэкьуатэ шьэблэм и лыкьлүэхуэ шьтхэш.

Фатимэт правительствэм я унафэр псынщдэу кьыгурылауэ Шьыщлэм кьүэуэ хузэфлэки лэжыгьэмкэ а лүэхугьуэшхуэхэр кьилэтыну и муради. Мурадин шьхэгьусу урыс цыхубз кьншаш.

Абыхэм кьыдэкьлүэу пьесэм авторым налуэ кьыщещл колхозым, гьашьлэм, псэуклэм емьзэгь лүитл-бзитл Мэряя сымэ хуэдэхэр.

Иджьрей шьхуу кьызэрыгьуклэхэм я хьэл-щэнхэр, я шьытыклар, я псэуклар, я дуней епльклар, я гурашэр, я гьашьэр кьэгьэлэгыуэнырщ «Зы унагыуэ гуэрым» пьесэм Шортэн Аскэробий купщлэ хуишлар.

В. Г. Белинскэм жийэгьащ: «Драмэм и лыхьужькьыр – цыхурщ, абы и гьашьлэрщ», – жиэри.

Шортэн Аскэробий и тхыгьэхэм кьыщегьэлэгыуэ гьашьлэм кьышхьуэ лүэхугьуэщлэ земышлэужьыгыуэ куэд. Апхуэдэш «Мэлыкьыщфэм клэрышлэхэр» жьхуиш пьесэр. Авторым кьэгьэлэгыуэ лүэхур щекьлүэки мэлыфэ кьыхэзых конторэм шьылажэ псори лүэхуншэу, ящлэн зерамыгыуэтым кьыхэккэ, анекдот (гушылэ) жалэу зэрьзэхэсыр.

Конфликт нэхьщхьэу пьесэм шьлэлыр конторэм и унафэщл, цыхуу шьхэхуещэ, общественнэ мьлькур ззыльэфаллэ Мудар Алиевичрэ а конторэм и бухгалтер нэхьщхьэ, гу кьабзэ зилэ, кьэралым и зы клэпеллэри ахьшэу кьэзыльгтэ Кузьма Карловичрэ яку кьыдэхьуэ злэшлэуэныгыэрщ, а злэшлэуэныгыэм и лэжым и тельхэм текьлүэныгыэ кьызэршлэхьырщ. Лэжыгьэм зьдрамыгьэхьэхьшэу, зыщфрагьэныу пьесэм кьыхощ экономист Сергей, производствэм и технолог Фатимэт, конторэм и лэжакьлүэ Мишэ, и. Мыхэр псори я унафэщлым и тельхьэш. Мы шьхэхуещэ гупым зьри кьызэрамылэжьыр игу темьхуэу Кузьма Карлович ищхьэккэ шьлэ унафэщлэхэм я деш матхэ, конторэм ищлэр машлэш ишхьыр куэдщ жийэу. Мудар абы жьуалу кьрет: «Уэ уи лүэхур отчетыраши еуэ». Езыхэм яшхьыр Кузьма отчет ирагьэщлэжынути абыхэм ар кьехьулэркьым. Мударрэ Кузьмарэ эффлэнэ. Кузьма зэявлэнэ кьитхьуу Лукын хуей мэхьу, ауэ а псом хунэмысу зы школакьлэу цыкьлүу кьыщлэхьэри абыхэм кьажрлэ: «Унэр дэ кьыдаташ ди библиотекэр шьлэтыну. Хунт кьэщлэ». Унафэр зэрыт тхьытери кьарегьэлэгыуэ. Арати, конторэм и лэжакьлүэхэм шьхэж и занщлэу клэбгыуэ зашлэш. «Народырищ фьшлэзыхур» – жейэри Кузьма абыхэм псалтэ яклэгыедэжк.

Мис а лүэхушлэллэр зэрьзэхуашьыжым дэ шьыдолэгыуэ иджьрей гьашьлэм хэль ныкьусаныгыэхэр сатирикэ сэтэй кьнщлэтыну авторьр зэрхушлэжьуар.

Шортэным и драматургиер адрейхэм яйм кышхъэшокл я гэжыкѣкли зэрызэхэлъымкли. Къэбэрдей-Балъкэрым граждан зауэр шеклукла зэманыр къзыгъэлъэгъуэж «Батыр и кыужэм» нужкѣ. «А махуэзэм шыгуэ» нужыжкѣ, «Партым и дьыдуэ» с «Мурат» жиѣу зэрихъуэжыжа пьесэр лыхъужыгъэм теухуа драмэхэр зэрэтх шындэм теу гъэлсащ.

Адыгэ театрым папшѣ пьесэхэр итхыурэ. Шортэным абы кыдэклукэу статья, замсткэ куэд кытыррегъадтэ. республикэм и театральнэ искусствэм теухуауэ.

Абы спектакль куэдым ятеухуауэ рецензэ итхаш.

Ар спектаклхэм икыуклэ ткѣйуэ ябгъэдыхъэрт рецензэ шитхкѣ, пьесэ кыаруушхъэр шысхъыншэу критикэ ишт.

Театрым и лэжыгъэм зэрыклэлъыптыр, ар кызырышыкхъур Шортэным шызэхилъхъэжаш «Театральное искусство Кабардино-Балкарии» (1961) жыхуиѣ тхылъым.

Мы лэжыгъэмкѣ Шортэн А. кышцигъэлъэгъуэжаш театрымрэ драматургиерэ я зыужыныгъэм и лъэхъэнэ нэхъышхъэхэр. Тхакдуэр клэлъыптыт, кууэ шыгуэзэт актерхэм я къэхуклам, я хэхъуэклэм. Цыкубэ джэгуакуэзэм я деж кышцишѣдзнуэ иджырой театрым къэсу театральнэ искусствэм кындуа гъуэгуанэм тепсэлъыкхъыжри. Шортэным кыигъэлъэгъуэш абы и зыужыныгъэм сэбп хэхъухъа луэхугъуэ куэдхэр.

Тхылъым пьесэхэмрэ спектаклхэмрэ шызэпкырих кудейкыым, атѣ, актерхэм, режиссерхэм. сценэм и художникхэм я творческэ зыужыныгъэр зэрклуэклэ шыкѣхэри зэхэхуэ шитхъжаш.

«Театральное искусство Кабардино-Балкарии» жыхуиѣ тхылъыр лъэпкэ театральнэ искусствэр и зыужыкѣр зэлкырыхынымкѣ мыхъэнэшхуэ зилэ искусстведческэ лэжыгъэ шхъэпэ хъуаш.

Шортэн Аскэрбий и гъашцэмрэ и литературнэ лэжыгъэмрэ. и пьесэхэм, адыгэ драматургиер зыужыныгъэм абы игъээшлэ лэжыгъэхэм теухуауэ клэшѣ вжеслэну сызыхуеяр араш.

Егъэджакѣу: Хэт сыт шэушлэну жыгѣлм теухуауэ? (Ушшѣ зигэ кыахэкѣлм жэуал етын).

VI. Урокыр кызэшлэкъуэжын

1) Урокым жыджэру шылэжыахэм оценкэ яхуэгъуэвын.

2) Реферат зылтахэр кыыхгъэщын.

3) Рефератхэр Журналым и гъусэу зэшлэкъуэжауэ гъэтѣлъыжын.

V. Унэ лэжыгъэ етын

1) Шортэн Аскэрбий и гъашцэмрэ и литературнэ лэжыгъэмрэ шыгуэзэ зышын, абы теухуауэ альбом с блын газет гъэхъэзырын.

2) Шортэным и пьесэхэу «Нэхур кышцишѣнэм шыгуэ», «Игъашлэкѣ», «Зы унагъуэ гуэрым», «Мэлыжыфэм клэрышлэхэм» къеджэн, зэлкырыхын.

3) Адыгэ театральнэ искусствэм зэрынужыам теухуауэ Шортэным итха искусстведческэ лэжыгъэм шыгуэзэ тхуэщын.

**АДЫГЭ ЛИТЕРАТУРЭМКИЭ
ШОРТЭН АСКЭРБИЙ И ЛЫХЪУЖЬЫГЪЭКИЭ ГЪЭПСА
«А МАХУЭХЭМ ШЫГЪУЭ» ДРАМЭР
ЗЭРЕБГЪЭДЖЫНУМ И ПЛАН-КОНСПЕКТ УБГЪУА**

Урокым кыпшыгытэсэбэньштэхэр

1. Шортэн Аскэрбий и сурэт.
2. Шортэным и тхыгэхэр тэрыт тхыльхэр, зыгста журналхэр, газетхэр.
3. Драматургым теухуа альбом, планшет.
4. «А махуэхэм шыгъуэ» пьесэр ди адыгэ артистхэм ягъэщцэу шыгэ иллюстративнэ материалхэр.

Урокыр тэрэкъуэкълнур

Урокым и мурадыр ижелэн: Нобэ дэ урокым къэтпшытэжыныц Шортэн Аскэрбий и гъэщцэмрэ и литературнэ лэжыгъэмрэ. Абы и пьесэхэм теухуауэ псалъэмакъ едгъэклэуэкълнур. Нэхъ убгъуауэ «Мурат» пьесэр джын шгэддзэнц.

Унэ нэжыгъэр къэпшытэжын

Егъэджакълуэ: Культурэмрэ литературэмрэ я лэжыкълуэ пашэхэм яшыц зыгэ шыта, зэфэкърэ къарууэ илэ псори литературэмрэ культурэмрэ зегъэужыным хуэунэтлауэ пэсуа, лэпкъыр зэрыгушхуэ тхакълуэ, шгэныгъэл, драматург Гээ Шортэн Аскэрбий кышальхуа шгылэр, шеджа еджапэр хэт кыдыггъэщцэжын?

Еджакълуэ: Шортэн Аскэрбий Тэхыр и къуэр 1916 гъэм декабрым и 16-м Лэскэн стланэ (Анзорей) къуажэм, мэкъумэшыщцэ унагъуэм кышальхуащ. Ар япэ шыкгэ я къуажэ еджапэм, итланэ Налшык еджапгэ городокым и педтехникумым, иужькгэ Москва дэт театральнэ институтым шеджаш.

Егъэджакълуэ: Тхакълуэм и литературно-творческэ лэжыгъэм шыщидзам, адыгэ литературэм абы хуищцэ хэльхэныгъэм хэт тхутеспэллыхын?

Еджакълуэ: Налшык шышеджа илгъэхэм шегъэжыгъуэ, иужькгэ Москва театральнэ институтым и режиссерскэ факультетым здышеджэми Аскэрбий драматургическэ произведенэхэр етх, абдеж кышожьэ абы и творческэ гъуэгуанэр. Шортэныр Хэку зауэшхуэм лыхъужыгъэ кыггэлыагъуэу хэтащ. Зауэ нэужь илгъэхэм шыщцэдзауэ дунейм ехыжыку ар шытэжыащ Къэбэрдей-Балъкъэр шгэныгъэ къэлутакулэ институтым (иджы КъБГКЪИ – хъуащ) и научнэ лэжыкълуэ нэхъыжы, Гуэрыватэмкгэ секторым и унафэщцэ. Адыгэ литературэм, культурэм жыджэру хэлэжыкълуэ лэжыкълуэ пажэхэм яшыц зыщ Шортэн Аскэрбий. Абы и къалэмыпкэм кыпцлэклэащ роман-тетралогие «Бгырысхэр», пьесэхэр, рассказхэр, очеркхэр, фельетонхэр. Нарт эпосыр зэхуэхэсыжыным, ар джыным къаруушхуэ ирихэллаш.

Егъэджакълуэ: Куэдщ абы нэсыху тгкгэ, Шортэн А. и тхыгэхэм зыпкъырытхын ипэ кълхуэу сыхуейт дэ къэтшгэжыну а тхакълуэ гъуээджэм и къалэмым кыщцлэклауэ ику ит классхэм шыдджа абы и тхыгэхэр Хэт

кыдыгъэщӕжын а тхыгъэхэм яшыщ? (Мы ушӕр еджакӕуэм кыегутӕуэкӕ хъумэ, ямыщӕж хэтым кыегъэщӕжын, зыщӕж хэтым жугал кыегъэтын хуейц).

Ягъ еджакӕуэ: Шортэн А. и тхыгъэхэм шышу етуанэ классым дэ деджач «Атака нэужым», Хэку зауэшхуэм теухуа расказым.

Етуанэ еджакӕуэ: Еханэ классым дышеджач «Мыпсэхъж шу» тхыгъэм, Шухъиб дӕыр дӕыхъуж нэхъышхъэу хэту, адыгӕшхэм, адыгӕхэм шым хуашу шыта пӕдӕр кыкхъэу.

Егъэджакӕуэ: Пӕж дӕдӕц, ахӕр дджауэ шытац, иджыри хэт кыдыгъэщӕжын нӕгъуэщӕ тхыгъэ гуэри деджауэ шытац дэ?

Еджакӕуэ: Сэ зэрысщӕжымкӕ епланэ классым дэ дджауэ шытац Шортэным и «Лыгъэм и вагъуэ» расказыр. Адийкӕ еджэу шӕлэ шӕкӕу. Вагъуэ Плъыжӕ орден зэрихъа лӕхъужыгъгъэм шхъэкӕ кӕрату хэту.

Егъэджакӕуэ: Араци дэ фӕм дӕдӕу кӕтщӕжач Шортэным и тхыгъэу дӕзеджар, дӕзышыгъуазӕр. Иджы дигу кӕдӕвгъэкӕкӕкӕт, дӕвгъӕгупсысӕт дӕ дӕзӕмыджауэ абы и кӕлгъым кышӕдӕкӕ тхыгъэхэм, хэт и гутъу кытхуишӕн?

Еджакӕуэ: Тхыгъэ куэд иӕц Шортэным, абыхэм шышу и гутъу тшӕнш, дӕкытеувыӕнш. Дигу кӕдгъэкӕкӕкӕнш зы-тӕум. Псалъэм папшӕ коллективизац зманым Шортэным и ягъ пӕсэхэмкӕ талант зӕд драматургыу зыкыгъӕльгъуауэ зэрыщытари. «Кулак», «Героические дни» пӕсэхэм кышщыгъӕльгъуауэ а зманым кӕуажэм шекӕуӕкӕ классовэ бӕнӕныгъӕр. Кӕбӕрдей-Балькӕрым и авточионер илӕс тлошӕ шрикъум ирихъӕлӕу, 1940 гъэм абы етх дӕыхъужыгъгъэкӕ гъэницӕ «Андемыркъан» драмӕр. Ди жагъуэ зэрыхъунши ебы и Гӕрытхыр ди дедж кӕсакъым, зауэ зманым зэрыкӕуӕдам кыкхӕкӕкӕ.

Егъэджакӕуэ: Пӕжод ахӕр. Аскӕрбий кӕруушхуэ ирихъӕлӕц адыгъ луэрыуатӕр зӕхуэхъэсыжыным. Нэхъ убгъуауэ хэт тхутепсӕлӕыхъын абы луэрыуатӕм хилъхъам?

Еджакӕуэ: Зӕфӕкӕрӕ кӕрууэ иӕ псори тхакӕуэм ирихъӕлӕуэ шытац адыгъ луэрыуатӕр зӕхуэхъэсыжыным, джыным. Абы теухуауи мыпхуэдэ лӕжыгъӕшхуэхӕр иригъӕкӕуӕкӕц. Псалъэм папшӕ. Кӕззанокуэ Жӕбагы и хъыбархэм ди лӕзӕккъым деджӕкӕ яӕ мыхъӕнӕр ии дӕдӕу кыгъӕльгъуауэ пӕублӕ псалъэ хуитхъажу кыдыгъӕкӕ «Кӕззанокуэ Жӕбагы» (1956) тхылтыр. «Адыгъ морфологнер» (1982), «Адыгъ культхӕр» (1992), нӕгъуэщӕхӕри.

Еджакӕуэ: Шортэныр фольклористу, драматургу, критикъу зэрыштытам имызакъуэу тхакӕуэ купшӕафӕуи шытац. Расказ жанрым зэрышылӕжар кӕапшгъэмэ, абы и творчествэм темэ зӕмылӕужыгъуэ куэд кызыщӕубыдӕ, Гуӕхутъуэ зыджани шӕзӕлӕкӕрех. Апхуэдӕш хӕкур, шхъӕхуитыныгъӕр, шӕыхъур, нӕмысыр хъумэжыным теухуауэ абы итха расказхуэ: «Пӕземылӕжхэм я нып», «Балькӕ и дедж», «Лыгъэм и вагъуэ». «Пшынауэ», нӕгъуэщӕхӕри. Мы расказхэм пӕгъуэнӕгъуыц «Кӕбӕрдей-Балькӕрым шекӕуӕкӕ зауэшхуэр» очерк гъуэздӕжӕри. Абыхэм нӕмыщӕ Шортэным иӕц ауан, гъушӕлӕ расказхӕри. Апхуэдӕхӕш «Си Мурадин», «Хэтхэ я унэ кӕанжӕ тес», «Етур кӕплӕащ», «Кӕурӕври дагъӕкӕуащ», нӕгъуэщӕхӕри.

Егъэджакуэ: Хъарзынэу зэпкъырыфхаш тхаклуэм и рассказхэр, иджы хэт къыджидэн сыт хуэдэ хэлъхъэныгъэ хуишда Шортэным лъэпкъ драматургием, сыт хуэдэ лэжыгъэ ирягъэклуэкла абы теухуауэ?

Еджакуэ: Шортэн А. лэжыгъэшхуэ зэфигъэклаш адыгэ драматургием и зыужыныгъэм теухуауэ. Псом хуэмыдзу мыхъэнэшхуэ илэщ абы и лэдакъэ къышлэкла «Театральное искусство Кабардино-Балкарии» (1961) тхылым.

Лъэпкъ драматургием шытэжын зэршидзэрэ абы и къалэмытэм къышлэклаш «Нэхур къышшлэнэм шыгъуэ» пьесэр (1947). «Игъашлэклэ» драмэр (1957), «А махуэхэм шыгъуэ», лыхъужыгъэкдэ гъэпса драмэр (1959), «Яшэмрэ къэзышэхэмрэ» (1968), «Июлыр мазэ гуашлэщ» драмэр (1979), нэгъуэщлхэри. Абыхэм къищынэммышлэуэ абы и «Фыз шыкыу къамэшхуэ» комедие-фарсыр 1991 гъэм Шоджэныгыку Алий и цэр зезыхъэ Къэбэрдей госдрамтеатрым шагъуващ.

Егъэджакуэ: Пэжщ ахэр, дэ иджыри мы урокым и гугъу тшъынуш драматург цэрэуэм и пьесэхэм. ауэ абы и пэ къыхуэу сыхуейт мыпхуэдэ си ушлэхэм и жэуал зэхэхыну. Сыткдэ ещхь икйи сыткдэ къышхъэщыкырэ Шортэныр и литературно-художественнэ лэжыгъэмкдэ ди адрес тхаклуэ пажэхэм?

Еджакуэ: Шортэныр и лэжыгъэфлэхэмкдэ къашхъэщокл адрес тхаклуэхэм; япэрауэ, пьесэр зытхыу ар Хэку зауэшхуэм и пэ къыхуэу сценэм шызыгъэзувахэм ящыц зыш Аскэрбий.

Егуанэрауэ, Хэку зауэшхуэм иужыкдэ къэбэрдей литературэм и япэ романыр зытхари аращ.

Ешанэрауэ, Шортэн Аскэрбийш адыгэхэм ящыцу ялэ дьдэ искусствэм и зыужыныгъэм теухуауэ лэжыгъэшхуэ зытхар икйи къыдзыгъэклар. Мис абыхэмкдэ Шортэныр къашхъэщокл адрес тхаклуэхэм.

Егъэджакуэ: Пэж дьдэщ алхуэдиз лэжыгъэфлэ илэжыащ Шортэным. Атдэ сыт хуэдэ гулытэ къыхуишлэуэ илэрэ абы и лэжыгъэфлэхэм папшлэ къэралым?

Еджакуэ: Шортэным и лэжыгъэм и инагыр и флагыр къалыгъэри. абы къыфлашаш Къэбэрдей-Балъкъэрми Урысей Федерацин искусствэмкдэ щыыхь зигэ и лэжыакуэ цлэ лэплэр.

Егъэджакуэ: Алхуэдэ гулытэ къэралым къыхуишлэуэ шыташ Шортэным. Аскэрбий адрес тхаклуэхэм къазэршхъэщыкылым, дыщытепсэлъыхылым дэ и гугъу тшлэщ «Бгырысхэр» роман-тетралогиер зытхар Аскэрбийш жытлэри. Дэ а роман-тетралогиер нэхъ куууэ иужылуэклэ дджынуш, ауэ сыхуейт иджыпсту къывэзгъэщлэжыну тхыгъэр къышхъэклар. зытеухуар. Хэт кърытын си ушлэхэм и жэуапыр?

Еджакуэ: 1954 гъэм Шортэным къыдигъэклэщ «Бгырысхэр» зыфлиша социально-историческэ роман-тетралогием и япэ тхылыр «Бгырысхэр» роман-тетралогием и егуанэ тхылыр 1976 гъэм къыдэклэщ. ешанэр 1985 гъэм, еплианэ тхылыр 1988 гъэм къыдэклэщ.

Егъэджаклүэ: (Еджаклүэхэм «тетралогнер» -зищысыр ямыщлэнкӀэ хъунуши яжелэн хуейщ ар – зы идейно-художественнэ, къуэпскӀэ зэпыщӀа элическэ с драматическэ гулсысӀкӀэ къытэщӀэубыда тхыльиплӀу зэхэт тхыгъэу зэрыщытыр).

УпщӀэхэми еджаклүэхэм къегугъуэкӀ, ямыщӀэж хэтым, Ӏэмал имыӀэу ядӀэпыкъуурэ къегъэщӀэжын хуейщ.

Егъэджаклүэ: СызэригугъэмкӀэ фы дьдэу дигу къэдгъэкӀыжаш дьтеспӀэлыхъаш Шортэн А. и гъащӀэмрэ и литературнэ лӀэжыгъэмрэ, ахэр дэ дьмыщӀэжынуи емыкӀуш, сыту жылӀэмэ, дэ абыхэм дьщыгъуазыщ, лодж етхуан классым цыщӀэдзауэ. АтӀэ ди драматург гъуээзджэм и лӀэжыгъэхэм дэ къыхэдгъэиаш абы и пьесэ зыбжанэ. Абыхэм шыцу и гугъу тӀцӀынц нэхъ зыубгъуауэ «Нэхур къыщыщӀэнэм цыгъуэ», «ИгъашӀӀкӀэ», «Зы унагъуэ гуэрым», «МӀдыжыфэм кӀэрыщӀахэр» драматическэ тхыгъэхэм.

Фэ унэ лӀэжыгъэу филащ мы пьесэхэр зытеухуамрэ, абы къыщыӀэта лӀэхугъуэ нэхъыщхъэхэмрэ къыжыфӀэну. Ялэу зыпкъырыгъхыни Шортэным и пьесэ купщӀафӀэхэм ящыцу ди драматургием и тхыгъэ уэщӀахэм шыц зы – «Нэхур къыщыщӀэнэм цыгъуэ» пьесэр. Хэт къыджӀэн пьесэр зытеухуар абы, лъабжэ хуэхуар, зытеспӀэлыхъ лӀэхугъуэр, къыщыӀэта гулсысэ нэхъыщхъэр, шӀэлъ конфликтхэр?

Еджаклүэ: «Нэхур къыщыщӀэнэм цыгъуэ» пьесэр теухуащ ди къуажэхэм, колхозхэм ягъуэта зыужыныгъэщхуэм, абы къыдӀкӀуэу къуажэдэхэм я зэхэщӀыкӀым зэрыкӀэхуэм.

Тхыгъэм драматургым лъабжэ хунишӀар лӀэжӀэкӀӀӀэм и телхъэ шӀыку пӀрыгӀхэмрэ хабзӀэжхэм я телхъэхэмрэ здрагъэкӀуэкӀ бӀэныгъэрщ, Колхозым къыщыхъу лӀэхугъуитӀым - уэгъум шымышынэ гуэдз лӀэпкъыщӀэ къэгъэхъунымрэ электростанц ухуэнымрэ тещӀыхъаш абы и действиер, Абы къуажэр жьы къарурэ шӀэ къарууэ ягуэщ. А жьымрэ шӀэмрэ яку къыдӀхъуэ зынысӀуэкъуныгъэм шӀэр зэрыщытӀекӀуэр, а бӀэныгъэм цылхуэм зэрыздауэщӀыр, абыхэм я хэхъуэныгъэмрэ я зыужыныгъэмрэ зыпхар а бӀэныгъэр ару зэрыщытырщ пьесэм и идее нэхъыщхъэр.

Егъэджаклүэ: Фы дьдэу цыгъуазэ дьыщӀащ пьесэр зытесухуам, Иджы хэт къыджӀэн тхыгъэм хэт лӀыхъужь нэхъыщхъэхэр, кӀэщӀу хэт тхутеспӀэлыхъын абыхэм?

Еджаклүэ: Шортэным и пьесэм и лӀыхъужь нэхъыщхъэхэщ инженер-ухуакӀуэ Фатимэт, агроном шӀалэ Колосовыр, Батыр лӀыжыыр, звеневод пашэ Хъанни, колхозым и унафӀщӀ Къарэмьрэ, бригадир Мухъэмэд сымэ. Ахэр псори зи телхъэр гъащӀэр егъэфӀкӀуэнырщ, абы ди пашхъэ къригъуэуэ къалэнышхуэхэр гъээщӀӀэнырщ.

Егъэджаклүэ: Пьесэм хэт образхэр псори аплхуэдэу лӀэжакӀуэфӀхэу пӀэрэ, хъэмэрэ лӀэжыгъэм зыщӀезыгъэххэри яхэтӀу пӀэрэ? Хэт сымэ ахэр?

Еджаклүэ: Пьесэм хэт лӀэжыгъэм зыщӀезыгъэххэу Дисэ, Мусэ, хабзӀэжым и телхъэ Нанэ хуэдэхэр. Мыбыхэм иджырикӀ къагурыуэркъым лӀэжӀэкӀӀӀэм и лӀэху зытетыр, араш ахэр гугъу шӀесхъыр.

Егъэджаклүэ: Зи гугъу тшахэм нэмышц нэгъуэщц (лэжыгъэм нэмышц) пьесэм сыт хуэдэ темэ кыкхэщрэ?

Еджаклүэ: Пьесэм и темэ нэхъыщхьэр экономика, культурэм зыкье-гъэлэтынэм хьэлэдэ бгъэдэт цыхухэмрэ зи зэхэщыкълэм иджыри хабзэжкым и цхэин цхэхухэхэр кыкхэна цыху зырызхэмрэ нобэрэй гъащлэм зэрэп-пырщ, къуажэм и теплгэм зихъузжыку, езы цыхухэмн зырызахъуэжырщ.

Ауэ мы темэм кыгуэхыпцэ имыцэу епхашц лъэпкъхэм яку дэлъ зэныбжэзгъуныгъэри, зэдэлэпыкълуныгъэри. Ахэр кууэ кыкхощ пьесэм.

Егъэджаклүэ: Ицхъэкцэ зэрыжытлэщи, пьесэр адыгэ драматургиэм и хэтхъэныгъэ нэхъыцц дьдэхэм ящыщ зыщ. «Нэхур кыщыщцэнэм шыгъуэ» пьесэр пэзукцэщлэм теухуамэ, Шортэным и драмэ «Игъащцэкцэ» зыфлишар лыхъужыгъэкцэ гъэншлэ, Къэбэрдейм и тхыдэм шыщ лүэхугъуэм теухуа, тхыгъэщ, Хэт кыджинэн сыт мы драмэм Аскэрбий темэ хуишцар, абы кыщыццэ лүэхугъуэр?

Еджаклүэ: «Игъащцэкцэ» драмэм лъабжэ хуэхъуар адыгэхэм тырку судьтланырэ абы и блыгуццэт кырым хъанырэ лэщыгъуэ куэдкцэ драгъэклүэка бэнэныгъэрщ, ди лъэпкъымерэ Урысеймерэ а зэманхэм зэхуацэ зэпыщцэныгъэрщ. Къэбэрдейр а илъэсхэм зэхэгъэкълэ гугъум зэрытэрыу-варщ; е тыкумерэ кырыммерэ я лъабжэм шцэхуэн, е урысхэм гъусэ зыхуащын. Куэдым нэхъ яфцэкабылыр Урысейм и лъэныкълуэ зыщыщырт. Абыхэм ящыщ зыуэ пьесэм кыщыгъэлэзгъуащ Илар и къуэ Темрыкълуэ. Абы кыгурыуащ Урысейр кыдэмцэпкъыуу, и хэкум шынагъуэ шыщылэр зэрытримыгъэжыгъуэтыфынур, зауэ мыхъужыи кызэремылындур. Абы урыс паштыкълэм (Иван Васильевич) джэ лыхъулүэ егъакълуэ, лъэпкъытлэм я зэпыщцэныгъэр нэхъ быдэ ищын папщцэ. Мис алхуэдэ шыкцэкцэ Къэбэр-деймерэ Урысеймерэ нэхъ зэгъунэгъу хъуахэщ.

Егъэджаклүэ: Пьесэм и кцэм дэ шыдолъагъу Темрыкълуэ нпху Мэрян Урысейм и паштыкълэ Иван Грознэм цхъэгъусэу иратауэ. Хэт кыджинэн зи гугъу тшахэм нэмышц пьесэм историческэ личностхэу хэт сымэ кыкхэщрэ?

Еджаклүэ: Зи гугъу тша Темрыкълуэ, урыс паштыкълэм нэмышцлэ пьесэм кыкхощ, лсалгэм папщцэ, тырку-судьтланыр, кырым хъан Долэт-Джэрий, нэгъуэщцхэри. Абыхэм нэмышцлэ пьесэм кыкхощ бэм я лыхъулүэ цыхухэри. Ахэр джэгуакълуэ лъэжэ Исхъэд, пшылцэ Къасбот, гъукцэ Едыдж, фызабэ Хъэбибэ сымэщ, нэгъуэщцхэри. Сыхуэйт адыгэ цыхухэбэ Хъэбибэ зэрылхэ лыхъужыгъэр кыкхэзгъэщыну. Абы и лым и цхъэр лъушцлауэ кыкхурагъэхъыжауэ цытащ бийхэм, ауэ Хъэбибэ и лъэр шцэхуакълэм, атцэ и хэкум, и штыкълэм, и нэмысым папщцэ илцэ ищцэжу сымэ и псэри ег.

Егъэджаклүэ: Нэгъуэщц хэт сымэ я образ зи гугъу дымшцлауэ иджыри пьесэм хэтхэр?

Еджаклүэ: Пьесэм адэкцэ авторым кыкхэгъэщ алхуэдиэ гүзэвэгъуэ шытыкцэр кызыфлэмылүэху, мылжы хэхыным, и хэкум и штыкълэр зыщэнухэр кызырэхэцкэри. Алхуэдэхэщ диным и лэжыакълуэ Къэрэшейр, Мысостыпшыр, нэгъуэщцхэри.

ЕгъэджакIуэ: Зи гугъу тIца «ИгъашIэкIэ» драмэм Къэбэрдей псом. Урысейм щекIуэкIа Iуэхугъуэ ин Шортэным къыщидIэтам, «Зы унагъуэ гуэрэм» жихуиIэ теплъэгъунплIу зэхэлъ пьесэм абы зи гугъу ищIыр зи адыгэ унагъуэ гуэрэм и псэукIэмрэ и лэжыгъэмрэщ. Сьт хуэдэ зепэщIуэзыныгъэ «Зы унагъуэ гуэрэм» драмэм лъабжкэ хуэхуар?

ЕджакIуэ: Шортэным мы тхыгъэм сзетей къыщещI гъашIэжэ блэжIам къыщIэнэ хабзэжхэр щIэм зэрыпэуыр, зэран зэрыхуэхур, ар къызэригъэ-лъагъуэр жьымрэ щIэмрэ пьесэм щызэпигъэувIэрэщ. Мыхъэнэ нэхъыщхъуэ хэлъыр – щIэмрэ жьымрэ я кум дэлъ бэнэныгъэрщ икIи, икIэм икIэжым, щIэр зэрытекIуэрщ. Пьесэр зы унагъуэ гуэрэм теухуауэ, абы тепсэлъыкхуэ къыпфIэщI шхъэкIэ, Iуэхугъуэшхуэ егъэув. ПсэукIэжэ шыIамрэ абы къыщIэнэ хабзэжхэмрэ я хъумаIуэ Нанэрэ иджырей гъашIэ дахэм къыхэхуэIа ФатIимэтрэ зэпегъэув.

ЕгъэджакIуэ: А тIум я закъуэу пIэрэ пьесэм щызэпэщIэувэр, хъэмэрэ нэгъуэщI лъэныкхун хэт?

ЕджакIуэ: Нанэрэ ФатIимэтрэ я закъуэжым, атIэ Нанэ и лъэныкхуэу псэукIэщIэм емъзэгъ Мэряк къоув, хабзэщIэхэм я дIыкIуэ икIи я хъумаIуэ ФатIимэт, Мурадин, Наташэ сымэ нэгъуэщI зы лъэныкхуэу пьесэм щызэпэщIэуващ. ФатIимэт фIуэ елъагъу Аслъэн, ауэ и анэм ар идэркъым, мыарзэуэ къоув. КъызэрыпIэщIымкIэ, ФатIимэтрэ Аслъэнрэ я лъэпкъхэр лыкIэ зэбийщ. Нанэ и бынхэм я деж залымыгъэ щызэрехъэ. Япэрауэ, абы фIэфIкъым и къуэ закъуэ Мурадин урыс цIыхубз шхъэгъусэ зэрищIар. Ар хуейт къулейм ядху нысэу къыщIэну.

ЕгъэджакIуэ: Ар пэжщ. Нанэ и бынхэм зэрапэуыр, ауэ сьту пIэрэ ар къызыхэкIыр? Нанэ и бынхэр лей хуэзэм нэхъ къыцтэу ара, хъэмэрэ ахэр фIуэ имылъагъуу ара? Нанэм и бынхэм «зауэ кърашIылIэмкIэ» хэт фэ вгъэкъуанщэр? Нанэ, хъэмэрэ и бынхэра?

Мы унщIэм и жэуапыр еджакIуэхэм зэхуэмыдэу къатынущ, хэти Нанэ егъэкъуанщэ и бынхэм зыхуейр яригъашIэркъым жиIэу, хэти бынхэр я анэм едаIуэркъым жиIэнущ, е нэгъуэщI шхъэусыгъуэ гуэрхэри къыхуагупсысынущ, ауэ егъэджакIуэм къагуригъэIуэн хуейщ къуаншагъэр зыбгъэдэлъыр хэти.

ЕгъэджакIуэ: ФатIимэти Мурадини, зы лъэныкхуэкIэ къуанщэщ; щIэныгъэ зымыIэ, зэманьжым лапIыкIа, гугъу ехъа фызыжэ джкъуэм зэрыныкхуэкхум папщIэ. Езы нани апхуэдизу ерыщу и жиIэхэм яхутемькIуэ, хабзэжым, нэпсегъэм, быдагъэм зыдримыгъэхъэхэми хъунут. Ауэ гъашIэр аращ зэрыщытари зэрыщытри, мыбы зи гугъу ищIыр зы унагъуэ закъуэ пэтми, къыгъэлъагъуэр адыгэ унагъуэ зыбжанэм я псэукIэщ, ахэр зыгъэпIейтей Iуэхущ. Иджырей цIыху къызэрыгъуэкIхэм я хъэл-щэнхэр, я шыгъыкIэр, я псэукIэр, я дуней еплъыкIэр, я гурашэр, я гъашIэр къэгъэлъэгъуэжынырщ «Зы унагъуэ гуэрэм» кулщIэ хуэхуар.

ЕгъэджакIуэ: Нобэрей зэман гугъум, иджырей цIыхум сьткIэ хуэлажэрэ «Мэлыжыфэм кIэрыщIахэр» пьесэр? Сьту пIэрэ тхыгъэр зытеухуар?

Еджактуз: «Мэлыжыфэм клэрышдахэр» пьесэр зыгтеухуар нобэрэй гышцэм кышышхуу Іуэхугуэзхэм ящыш зыш. Ар шеклүэкыр мэлыфэ кыхэзык конторэрш. Авторым кыгьэлъагтуэ конторэм шылажэ псори яшцэн зерамыгтуэтым кыхэкклэ Іуэхушзу, анекдот жагэу зэрызэхэсэр. Конфликт нэхышхэу мыбы шцэлъыр конторэм и унафэщ. Шыху шхэхуэсшэ, общественнэ мылькур зэзышьэфалэ Мудар Алиевичрэ а конторэм и бухгалтер нэхышхэу, гу кьабзэ зилэ, кьэралым и зы клэпейклэри ахышэу кьэзылыгытэ Кузьма Карповичрэ яку кьыдэхуэу зэпэщцэуэныгыэрш, а зэпэщцэуэныгыэми пэжым и тельхэм теклэуныгыэу кьызырышхырыш.

Егьэджакулэу: Мудар Алиевичрэ Кузьма Карповичрэ нэмыщ сэт хуэдэ образхэм дащрихьэлэрэ иджыри пьесэм? Я лэжыгыэкклэ, я дуней телькэкклэ, я хьэл-шэнккэ зэхуэдэу плэрэ ахэр?

Еджактуз: Пьесэм дыщрохьэллэ лэжыгыэм зыдрамыгьэхьэхуу, я шхэу Іуэху флэккэ зрамыхуэу конторам и лэжыактуэ Мишэ, экономист Сергей, технолог Фатимэт сымэ. Ахэр псори я унафэщ Мудар Алиевич и тельхэщ абы жиғэм флэккыркыым, Кузьма и тельхэу тхыгэм кыхэщыр секретаршэ Нинэ, конторэр зэльъузык Бабынэ сымэщ. Мударрэ Кузьмарэ зэпсалъэу. Кузьма «заявленэ кьэтхи Іуккэ» кышыжриғэм, псори ар ягьэкьуээншаш и плэ шхэу нмысрэ жары. Абы нэмыщккэ мэлыфэ кыхэзык Сулиман саугьэт иратыну унафэ шатхым шыгтуэ Кузьма Карпович ар яхуидеркыым. Абы желэ: «Фэ колхозхэм я фэ зеданэр фымышцэжу премиер кыват, ари мин бжыгьэхэм шцэгтуу». Алхуэдэу гуащцэу зэпэуват лэныкынтгыр.

Егьэджакулэу: Нтлэ сэт хуэдэ хэклплэ кьагтуэтрэ абыхэм, дауэ зэгурыуэрэ?

Еджактуз: Авторым конфликтым тыншу хэклплэ кыхунигтуэтащ. И гуащцэгуэу ахэр шызэпэщцэуэвэм ирихьэллэу зы школактуэ ныбжышцэ кышцлохьэри псори кьажрелэ: «Унэр дэ кьыдатащ ди библиотекэр шцэтыну. Хунт кьэщцэ». Тхыттыр кьалэрыкьа нэужь, шхэж и занццэу клэбгыу зашаш.

Егьэджакулэу: Кузьма Карпович сьту плэрэ-плэ абыхэм яжриэр?

Еджактуз: Клэбгыу зызышкыж лэжыактуэхэм Кузьма Карпович мыпхуэдэ псалъэхэр яклэлъедзыж: «Народыри, партыри фышцэзыхур».

Егьэджакулэу: Пэжш а шхэхуэсшэ гуыр шызэбгырыкыжым Кузьма Карпович яжрилар, ауэ сз фи жэуапхэм кыхэшэу зэхэсхакыым, сьту плэрэ-плэ комедием Шортэным «Мэлыжыфэм клэрышдахэр» шьыфлишар?

Еджактуз: Авторым и тхыгэм «Мэлыжыфэм клэрышдахэр» шьыфлишар Мудар Алиевич я пашэу Мишэ, Сергей, Фатимэт сымэ мэлыжыфэм клэрышцэуэ, абы яшхын кыхэхуу зэрыпэсуарш, алхуэдэу шьыт пэтми Мудар конторэм и штатыр нэхэ ин ишлэ, лэжыгыэр зэрегьэфлэкулэу Іуэхукыым зэрихуэр, атлэ шыху лей кыштэм мыльку нэхьыбэ зэришхынум йоупсыс. Мис ахэраш Шортэным и пьесэм алхуэдэ флэшыгыэщцэ шыхунишлар.

1. Темэицэм хэсэн

(Мыхэр доскам кыитхэн)

Мурат – бгырыс зауэлхэм я Ёстацхьэц

Андрей Громов – комиссарш

Бомэт – хэкупшц

Уэсмэн – Бомэт и кьуэц

Гуашэ – Бомэт и шхьэгъусэц

Аслъэнбэч – Гуашэ и адэш

Аннэ Михайловнэ – Бомэт и цыхугъэц

Данэ – Мурат ипхьуш

Кландьлицэ – фызабэц

Дек – инджылыз миссиен и лъыкьуэц

Дыкьуэ, Заур, Имыс – зауэл цыфалэхэц

(Мыбыхэм яшыщ дэтхэнэ зыми драмэм шигъэзашцэ кьалэныр яжегэн)

Егъэджакьуэ: Шортэным и драмэр шьыджакэ дэ дрихьэллэнущ псалъэ мыгурылуэгъуэ. е жьы хьуа псалъэ, е нэгъуэщыбзэм щыцц кьыхьыхьэхэм.

Апхуэдэхэщ мы псалъэхэр:

Дыжын партибакъ – тутынылтэ

Уласт – власть

Ареволуцэ – революцэ

Чэмиссар – комиссар

Гуэпшэрпкъ – вакъэ

Уфакьырэнэлмэни – тхьэмышцкэ

Кьэрэхьэпкъ – цыхубэ

Пэлыштофьжк – аркъэ абдж, и. кь.

Атцэ. зэръкытлаци Аскэрбий и Ёдакьэщцэкхэр жанр и лъэныкьуэкнэ зытпсэлъыхь темэки хуабжыу убгъуащ. Роман, повесть, рассказ, пьссэ – а псоми зэхуэдэу хуэлкьуэпкъкьуэу шытащ Шортэныр, нэгъуэщцц жьыпцэмэ, художественнэ прозери драматургиери кьызыщыиуыдэу. Ар тпсэлъыхьт адыгэхэм революцэм и пэкцэ я блэкиа гьашцэми, нобэ я псэуклэми. Хэку зауэшхуэми, Абыхэм яшыщ зыц граждан зауэм и лъэхьэнэм партизанхэм псэуклэщцэм папшцэ ирагъэкьуэкнэ бэнэныгъэм теухуа «А махуэхэм шыгъуэ» лыхьужьыпкъкэ гьэлса абы и драмэу, нобэ зи гугъу тццынур. Пьссэр сыхьэтитккэ дджынуш, нобэ дэ пьссэм и темэмрэ идеэмрэ цыгъуазэ зытццынш, урок кьакьуэ ар зэпкьыртхынш. Пьссэм теухуауэ урок кьакьуэ фыкьэпсэлъэнущ мы планым тету, сэри нобэрей лекцэр абы тету згъэхьэзыраш.

ПЛАН

1. «А махуэхэм шыгъуэ» драмэм драматургыр зэрелъжыа шыкьлэмрэ зэманымрэ, абы и темэр, и идеэр.

2. 1939 гъэм «Батыр и кьуажэ» пьссэр итхаш. Хэку зауэшхуэм Ёрытхьыр кьуэдаш. Зауэ нэужьым, 1959 гъэм «А махуэм шыгъуэр» етхьж.

3. Драмэм и лыхъужь нэхъыщхьэр цыхубэрщ. Абы и лыхъужь пьесэм кышчыгъэлыгъуахэщ (Мурат, Громов, Дыкъуэ, Заур, Имыс сымэ, нэгъуэщхьэр).

4. Зэхэгъыгъуэ зэманыр щэхуещыгъэкэ къзыгъэсэблэхэм пьесэм цаубыд щышэ хэхар. Алхуэдэхэц Бомэт, Уэсмэн, Аслъэнбэч сым, нэгъуэщхьэр.

5. Драмэм илэ ныкъусаныгъэхэм емылытауэ, мыр ялэу историкэ-революционнэ темэр кышчыгъэлыгъуэжэ тхыгъуэ зэрыщыгъыр.

6. Пьесэр бзэ дахэкэ, шэрыгъэкэ гъэпса тхыгъэщ. Мы тхыгъэр «Батыр и къуажэ» цэр илэу Шортэным кыдыгъэжлауэ шытащ 1939 гъэм. А тхыгъэ зауэ зэманым кӀуэдэр иужькэ авторым зэфигъэуэвжар.

Зауэ зэманым кӀуэда тхыгъэм драматургыр иужькэ холэжьыхьыдж икӀи, 1959 гъэм, абы кыдыгъэкӀ «А махуэхэм щыгъуэ» драмэр. Абы Шортэным ялэу зытгъыхьы лӀуэхур ауэ кышчыгъэщӀэрэцӀэжэ къудейкъым, атӀэ и кушӀэки нэхъ куу, образ кыгъэлыгъуэхэмкӀи нэхъ лӀэщ ар ищӀаш. Драмэм и вариантыщӀэми лӀуэхур щекӀуэкӀыр граждэн зауэм и илӀэсхэрщ. Къэбэрдейм и къуажэхэм ящыщ зыщ. Пьесэр джыкӀэрэ дэ дрихъэлӀэнуш лыхъужь нэхъыщхьэу абы хэтхэм. Псом япӀэуэ ар цыхубэрщ. Абы и лӀэныкъуэкӀэ хьэлэмэтӀц абыхэм ящыщ дэтхэнэ зымы я зэхэщыкъымрэ цӀэныгъэмрэ зэбгъапшэу зэрынужыым уклӀыпплӀыну.

Драмэм и ялэ теплъэгъуэм кышчыщӀэдзауэ цыхубэм я гупсысэм, я хуитыныгъэм зеужь, я мурадхэр лӀушӀэ мэхум, я насыпыр къазэун папшӀэ бэнэныгъэ гуащӀэ ирагъэжӀуэкӀ. А гъуэгъуэ пӀэжым цыхубэр тезышэр партым и лыхъуэу бгырысхэм къахыкъа Андрей Громовырщ.

Зытгъыну гъуэгур къахуэхемыхьы, жыкӀэ мыплӀэф цыху гупщ мы пьесэм и пӀэцӀэдзэм дызрихьэлӀэхэр. ХьэлэмэтӀц рсволюцӀэр абыхэм къазэрыгурылӀуэр. ПсалӀэм папшӀэ, ар Дыкъуэ къазэрыгурылӀуэр и псалӀэхэм къыхош: «АреволюцӀэ щыжалӀэжар аращ, спхъуэ, кыхэлӀэф, бгъуэтыр зтӀэфалӀэ, умыгъуэтыр къэдыгъу. Сэ, мис, нэ лӀэныкъуэу сыкъэна пӀэти, куэд сольгагъу». Алхуэдэуц абы революцӀэр зэрышытын хуейуэ и гугъэр, хьэмэрэ Мурат, – бгырыс зауэлӀхэм я лӀтащхьэм, штабым фӀилӀэты ныпхэр щыгъэрихьуэкӀым щхъэусыгъуэ илэ? Ар адрей цыхухьэми хуэдэу зи телӀхьэ хьунур имышӀлэу кылихьыну гъуэгъуанэм хэдэу аращ. Мыбы Дыкъуэ хуэдэу, революцӀэщ жиӀэу зыхусыр зылэжьын мурад илэ хуэдэу дыщыӀуошӀэ драмэм и ялэ теплъэгъуэм. Ар кӀрибгъэлыгъуэ хьунуш КъандыцӀэ абы кыхужидӀэ псалӀэхэм: «Аркъым, ар сыт? Уэ езым пыщыхуэ зыпшӀлауэ мы дуней батӀэкӀутэр бгъэш уи гугъэжщ... Хэт и власть, мы уэ зепхьэр? Алыхь, пащтыкхьэр щытетами нэхъ хабзэ шыӀамэ». Алхуэдэ дыдэуц адрей цыхухьэм революцӀэр къазэрыгурылӀуэу щытар.

Мурат и дуней еплӀыкӀэми, цыхубэм я гупсысэми зышихьуэжыр, революционнэ дисциплинэр нэсу къашыгурылӀуэр Андрей Громовыр къэжӀуэ, абы лӀушӀэ нэужыц. Ауэ заншӀлэу захьуэжыркхьым абы я дуней еплӀыкӀэм. Абыхэм Андрей фӀоч гъэпкӀаӀэщ къызэрагъэблагъэр. Мурат ар лӀэныкъуэ

иригээзыну жужь итш, ауэ Андрей зиушэхуу шыскыым, цыхухэм, мэжүмэшышцлэхэм епсэлгыылзүрэ абы идеалогическэ лэжыгытэ ирегэжкүэкл, цыхухэм я «нэр» кыеггаплтэ. Абы Бомэт и цхьэлым дэж кышыцэхуэса цыхубэм яжрефэ иджы шышцэдзауэ а цхьэлыр кьэрэхьэлькыым зэрейр. А цхьэлым шадзауэ шцэсащ езы Андрейкл, Бомэти зиггэбзэлэфү абы флэкл хэмытыу цхьэлыр хьэлэлу кьариту жилащ цыхухубэм, ауэ ар пцыт, цхьэлыр кьаритынуум пасуу илвагьут абы. Шцхьэлыр зэрыкьутар и жагьуэ хьуауэ, и лэпкыым шхьэклэ нмышцэн шымылзу тхьэ илуэрт, ауэ и гум жиңер нэгьүэщит. Бомэти и псалбэмрэ и мурадымрэ зэтэхуэртэкыым.

Андрей ильэсиклэ Сыбыр хьэлсым иса революционер нэсц, бэнэныгэм ипсыхьа цыхухуц аращ абы шыңэ жыхуалэр шцнмышцлэри. Абы и гу кьабзагьэр кыеггэлвагьуэ Исуф хуэдэ мэжүмэшышцлэхэр Андрей и лэныкьуэу кьызэрыувым. Паштыкь генералыжыу шцта Аслэжнбэчи и лэныкьуэа кьешцыф Громовым. А лсор зи фышцлэр Андрей и зэхэщыкыи инырш. Кышцынэмышцлауэ дэ мы пыныгьуэм дышрихьэллэнуш Хьэжымрэ Бомэтрэ. А Гум я мурадш Муратрэ Громовымрэ зпащлагьэувэну, ауэ кьехьуллэркыым. Абы нэмышцкэ дэ цыгьуазэ зытщыныуш Уэсмэнрэ Данэрэ я лвагьуныгтэ кьабзэм. Мы ныбжышцитгыр кьызыхэкла ллакьуэкли, унагьуэкли зэхуэмыдэ пэтми фыуэ зэрылвагьут. Бомэт и кьуэм кьыхуишэну хуейт Данэ, ар кынгьэсэбэпкларэ Мурат гьунэгьу зыхуишцү, фыжыкьлэгьу кьишцү и мылькур кьызыхуишэныжыну, ауэ Бомэт ар кьехьуллэркыым. Губжыым кьыхэклиу абы и кьуэм фочыр шыприкубыдэм, Данэ яку зыкьыдэдзэри Бомэт ар лэщлоуклар. Бомэт игугьащ ежьэжыну, мылькуу илэри иггэлпцкьлуну, ауэ кьехьуллакьым, ар зышысугьа Аннэрэ, Дек – инджылыз миссиес и лыкьлүэмрэ кьагьапцлэ. Аннэ шыкьлэлыджэклэ мыр жуапу кьрет: «Нобэклэ бгырыс князь нэхэрэ англыз полковникыр нэхэ льяплэщ, Уи флэщ шчы нахэ льяплэу». Апхуэдэу Бомэт абыхэм кьаклэрохужри и хэкум кьонэж и кьуэ Уэсмэнрэ абырэ станцым шцызэхуэозэж. Уэсмэн и адэм кьыхуишэныгьуфыркыым фыуэ илвагьу хьыджэбзыр зэриукар икди ар йоуэж и адэм, Аннэ зи гьусэу шлэпхьуэж Дек и миссиер зыщысыр цыхухубэм цагуригьауэклэ Андрей абыхэм яхуелватэ ахэр Деникин и телхьэу кьызэрыувыр, Тэрч-Дагыстан правительствэ кьызэраггэлпэщам зэрителхьэр, лэшкклэ зыдэлэныкьур тепцэ гуыр ару зэрышцытыр, «текьлүэм срителхьэш» жыхуишэ шчыкьлэу цыхухэр зэрызэрагьуэжкыим мурад зэралэр.

Апхуэдэ шыкьлэклэ Андрей Мурат зи унафэщл отрядым и идейнэ узэшлакьуэ хуохьур, бгырыс мэжүмэшышцлэхэм я зэхэщыкыым зрегьэужьыр, ахэр бэнэныгтэ гьуэгуанэ нэсым хуэшэ. Абы и фышцлэклэ драмэм и илэухым дэ дарохьэллэ отрядыр кьуажэм кьыдэклиу дэнэкли кьуэ мафлэгур зытекл гьушл гьуэгу станцыр белогвардейцхэм кьытрахьажу, гьуэдэрэ шчыдагьэрэ зырыт эшелонитхур бийм лэрамыгыкьхьэу Москва яутышшу. Мы Андрей и образымклэ Шортэным дэ деггэлвагьу лэпкьэ зэныбжэжгьуныгьэр. Урысеймрэ Кьэбэрдеймрэ кьуэпс кьуэдкклэ зэрызэнышлар, гуашлэрылажэхэр зытэхьэну зыужьыныгтэ гьуэгуанэшлэр

Драмэм дышырихьэллэ цыхуэхэр зэхуэдэкьым. Революцэм кьытэшилн-тэгэу зэнигызувахэри, зэман зэхэгэкьыгуэр шхьэхуешагьэклэ кьэзыгыэсэ-бэпхэри, а псом яку дэкладэ гуащэрылажэ тьызымышкэхэри – псори шызэрехьэллэ мы пьссэм. Образ псори авторым фыгуэ кьехьулауи жытлэ хьунукьым. Абы кьемыхьулда гүэрхэми дышыхуэзэ тьыгьэм, псалъэм пашцэ, Бомэт и цхьэгьусэ Гуащэм и ролыр тлэкү игьэлъэхьшиц, ауэ, зэманым еплыгьтэ, гуащэхэм я пщлэр тлэкү сьухауэ шытауэ кьэпльытэ хьунуш мы лъэхьэнэм. Агхуэдэу кьэзакьхэмрэ бгырысхэмрэ шызепэщ/зува сценэр иклэм нэгьтэса хьуакьым. Гурылуэгьукьым Аннэ и гьусэу Хэкур зыбгынэну ежэ Бомэт кьызэригьтэжыр, нэгьүэщхэри.

Сыт хуэдэ ныкьусаныгьтэ драмэм нмыдами, абы и кьалэн нэхьыпцхьэу авторым шызыхунгьэуыжар нэхьыбэу лүэхуугьуэр зэрэклүэklar аракьым, атлэ цыхуэхэм я психологием зэрэзихьуэжыр кьэгьэлъэгьуэнырш. Ар Шортэным фыгуэ кьехьулауэ жыплэ хьунуш. Пьссэр бзэ дахэ, шарьуэклэ гхаш, дэгхэнэ зы персонажами езым и псалъафэ илэжш. А псалъафэр сэбэл мэхьу цыхуэм и хьэлыр, и гурыль-гурыщлэхэр, и дуней епльыклар налуэ хьунымклэ. Езы авторым кьыгьэщда псалъафэхэми ушрохьэллэ лүэхур шеклүэклэ зэманым нэхь пэгьунэгьу дыхуэзыщлэ псалъэхэм: дычырет, раз-дывауэ, цэгрэбожэщ, арэволюцэщ, бэлшэвик, клэмунист.

Персонаж языныкьуэхэр кьызэрыхэпцыхуэклэ псалъафэ илэжш. Имыс и псалъафэр: «Сьмыс», «ЕИ-уэл»: Мурат: «Си Пэху цыклым и цлклэ солуэ» зэрэжафэр абы и цыхьэтц.

А псом нэмьщлэ драмэм бзэм кьышпөлгытэсэбэл псалъэ формэхэм ушрихьэллэ шылэщ. Агхуэдэхэщ: «епшодыкьауэ», «сьмысскьым», нэгьүэщхэри.

III. Темэщлэр егьэбыдыллэн

1. Драмэм шыш пычыгьуэм сьхьэллауэ зыгуэр кьагурымылуэуэ унщлэ сджакьлүэхэм ялэм, щлэупщлэм жэуап етын.

2. Мы унщлэхэмклэ пычыгьуэр зэпкьрыхьажын, абы ипкь итклэ пьссэр кьазэрыгурылуэри кьэщлэн.

Егьэджакьлүэ: Драмэм шыш пычыгьуэ зэпкьрытхар гурылуэгьуэмэ хэт кьыджилэн: Сыту цлэрэ «А махуэхэм шыгыуэ» драмэр зытсхуар, абы и гупсысэ нэхьыпцхьэр? Сыт хуэдэ лъэхьэнэ пьссэр зытспелъыхьыр?

Еджакьлүэ: Шортэн А. и «Мурат» пьссэр топсэлъыкь граждан жуэм и лъэхьэнэм цыхуэбэм пэзуклэщлэм пашцлэ иригьтэклүэклэ бэнэныгьтэм. Адыгэ кьуажэм кьэдуаш партым и дьыкьуэ, комиссар Андрей Громовыр. Абы кьыгьдихьаш лъэпкьхэм я зэкьуэтыныгьтэмрэ хуитыныгьтэмрэ теухуа гупсысэ инхэр.

Егьэджакьлүэ: Кьехьуллэрэ-тлэ Андрей и мурадыр, хуэгьэзашлэрэ абы партым и пщэм кьыдилъхьа кьалэныр?

Еджакьлүэ: Хуэгьэзашлэу убж хьунуш, сыту жыплэмэ, Андрей и цхьэ закьуэ кьаруклэ бгырыс мэкьумэшыщлэр кьытэщлэцэтэ, бэнэныгьтэ гьуэгум трешэ, псоуклэщлэр кьэзэуным хуеунэтлэ

ЕгъэджакIуэ: АтIэ драматургием историко-революционнэ темэр къэгъэлъэгъуэжынымкIэ «А махуэхэм шыгъуэ» драмэр и зы напэкIуэцI цхьэхуэу зэрышытыр хэт къыджIэн?

ЕджакIуэ: Ялэрауэ, адыгэ драматургием япэ дыдэу историко-революционнэ темэр къэгъэлъэгъуэжыным сувэлIар Шортэн Аскэрбийц. Абы и «Мурат» драмэр адыгэ драматургием икIуа гъуэгуанэм и зы напэкIуэцIш.

ЕгъэджакIуэ: Улэсу, пэж дьдэщ, япэ дьдэ ди драматургием историко-революционнэ темэр нэхъ куууа мы тхыгъэрац къыщагъэлыгъуэу шыцIадзар. НтIэ псэукIэщIэм, зэхъуэкIыныгъэхэм къадэкIуэу цыхухэм я психологисем зэрызыхъужыр дауэ къыщыгъэлъэгъуа драмэм?

ЕджакIуэ: Цыхухэр гугъу ехьырт зыздагъэзэну лъэныкъуэр ямыщIэу. Ахэр хуэныкъуэт – Сыт тIцIэнур? Хэт гъусэ зызыхуэпщIынур? Пэжыр дэнэ шыцIэ? унцIэхэм я жуаным. А псори гурылуэгъуэ зыцIыр партым и фыкIуэ Андрейц. Абы и фыгъэкIэ гъащIэщIэм, зэхъуэкIыныгъэхэм къадэкIуэу цыхухэр революционнэ зэхэщIыкI лъагэ тыхэль мэжыр. Мурат я пашэу дIыгъэшхуэ яхэлъу псэукIэщIэм хуэлажэу щадзэ.

ЕгъэджакIуэ: Ар пэжщ, ауэ Мурат псэсэм и пэщIэдзэм «Мы хэкум и властыр - сэралц!» зэрыжиIэр фэ дауэ къывгурылуэрэ?

ЕджакIуэ: Япэ дыдэу Андрей къуажэм къышеблэгъам «Мы хэкум и властыр - сэралц!» жриIаш абы Мурат. Ар гугъу сха, зауэм Iута цыхухт. И къуажэм къыдтысынIкIэ хъуну шынагъэм иригузавэрти, отряд къызэригъэлъэшауэ абы и унафэцIт. Абы Урысейм щекIуэцI псори нэсу къыгурылуэртэкым, цыхубэр узэкIуэмыту, а властыр зэрыхуэмыгъэувынур ищIэртэкьыми арат Мурат властыр езырауэ, унафэщIри арауэ къыщIилыгъэр.

ЕгъэджакIуэ: Нэхъ ипэлукIэ зэрыкытIащи, Мурати цыхубэми властыр зыщIысыр къагурызыгъалуэр Громовырщ. Дэнэ и деж атIэ Андрей а Iуэхугъуэм шыцIидзэр? МэкъумэшыщIэхэмрэ Андрейрэ я япэ зэпсэлъэныгъэм зыгуэр (фыкъыгъуеджэт къэвгъуэти.

ЕджакIуэ: МэкъумэшыщIэхэмрэ Андрейрэ япэу шыцIэлущIэр Бомэт и цхьэлъырщ. Абыхэм Андрей мыхIухэдэу къажрIэ:

Андрей: Си къуэщхэ! Цхьэ фышынерэ? Хэт фызыщIышнерэ? Бомэт? Адэ, Россием, куэд щлауэ мэкъумэшыщIэ тхэмыщIкIэбэр шыцIэжыркым. Фымышынэ! Фэ фи властщ большевиккхэм ягъэувыну зиужь итыр. Нобэ шыцIэдзауэ мы цхьэлъыр къэрэхэлькым ейц. Си гугъэщ ар гурылуэгъуэу...

Бомэт: (зигъэбзIэфIу) Тхэ дьгъэлэ, алхуэдэ унафэ шыщIыкIэ сыкнымIуэтын. Сэ жылэм хуэзыщIэн шыцIэ? Фи хэлтэлэц тхэм фыкIэ фхуигъэлажэ. Дзэжынерэ тхэжынерэ дгъуэту тхэм зы лъапкъыбэу дыздигъэпсэу. Хуабжыу си жагъуэ хуэат цхьэлъыр зэрыкытар, тхэ дьгъэлэ хуэатэмэ. Ци, аращи, фызот цхьэлъыр. Сэ си лъапкъ цхьэкIэ сыммыщIэн шыцIэ? (еджакIуэиI Андрейрэ Бомэтрэ я диалогкхэм къоджэ).

ЕгъэджакӀуэ: Апхуэдэ псалъэмакыщ мэкъумэшыщӀэхэмрэ Андрейрэ ягъу шызэлущӀам ирагъэкӀуэкӀар. ФызыщӀӀэупщӀӀэн шыӀэ мыбыхэм теухуауэ? (УпщӀэ яӀэм жэуап етын).

IV. Урокыр кытӀыщӀӀэкъуэжын

1. Урокым фӀыгъуэ хэлэжыкыӀахэр кыкхэгъэщын, оценкэ яхуэгъэувын.

2. Урокым дызытӀепсэлыкыӀа псоми теухуауэ упщӀэ яӀэмэ жэуап етын.

V. Унэ лэжыкыгъэ етын

1. Щхъэж и ролым зэхэшлыкыгъуэу фыкӀыеджӀэфу зевгъасэ.

2. Тхыгъэм псалъэжыу хэтыр кыкхӀэфтхыкӀ, абыхэм фегулсыс, зӀкӀырын.

3. Драмэм фыщӀеджӀкӀэ, мыгурыдугъуэ псалъэ фрыхӀэлӀэмэ кыкхӀэфтхыкӀ.

4. Литературэм и теориэм ехӀэлӀауэ пӀесэм драматургым кыщигъэсэбӀапӀа Исмаилхэр кыкхӀэвгъуатэ.

5. Драматическэ тхыгъэкӀэ зӀджэр кӀэфпщытӀэж.

АДЫГЭ ЛИТЕРАТУРЭМКИЭ ШОРТЭН АСКЭРБИЙ И «А МАХУЭХЭМ ШЫГЪУЭ» ДРАМЭР ЗЭРЕБГЪЭДЖЫНУМ И ПЛАН-КОНСПЕКТ УБГЪУА

Урокым и сѳуэжыкѳэнур

I. Мурадхэр яжебн. Нобэ дэ држын духынуш Шортэн Аскэрбий и драматургическэ тхыгъэхэм шыщ «А махуэхэм шыгъуэ». Драмэм хэт образ нэхышхъэм нэхъ кууэ дакытеувылэнущ.

II. Унэ лэжыгыгэр кѳэпшытэжын

Унэ лэжыгыгэм теухуауэ беседэ ядегъэжыкѳын мы ушцэхэмкѳэ.

Егъэджакѳуэ: Урок кѳуам дызэрытѳсэлъыхъа планым тѳту хэт дигу кытгъэжыкѳын «Мурат» драмэм и лъабжъэр сыт?

Еджакѳуэ: Шортэным и «А махуэхэм шыгъуэ» драмэм лъабжъэ хуишар историческэ зэхъуэжыкѳыныгъэ ину гъащѳэм щѳкѳуэжыкѳахэрщ: белогвардеецхэмрэ интервентхэмрэ ди хэкум шызэрэхъа хъэкѳэжыкѳуэжыкѳагъэр, шыхубэм иригъэжыкѳа бэнэныгъэ гуащѳэр къэгъэлъэгъуэжыкѳынрщ.

Егъэджакѳуэ: Упсэу, лэжэц, иджы а историческэ зэхъуэжыкѳыныгъэ инхэмрэ, шыхубэм я гъащѳэм ар кызырэхъыкѳэмрэ я щапхъэхэр тхыгъэм кышцъидыгъэгъуэти дыкъевгъаджэт? Хэт кыгъуэта? (Еджакѳуэхэм щхъэж и ролыр ящѳэжри ягэ теллъэгъуэм и кѳухым Бомэт, Мурат, Исуф сылэ шызэхуэзам шыщѳэдзауэ кѳоджэ). Мы ыгъэм кыхош историческэ зэхъуэжыкѳыныгъэхэр, псалъэм папщѳэ. Къалэжыкѳыр кадетхэм яубыдаши зауэшхуэщ... Большевичхэр Исраф яш. Читайхэрэ лэт къэжыкѳуэуэ мэзауэ, н.кѳ.

Егъэджакѳуэ: Псэукѳэщѳэ зи гугъу тшѳым Дыкъуэ хуэдэ цыхухэр зырышыгъуыгъэр, зырыпэллгъэр хэт кыджилэн?

Еджакѳуэ: Гъащѳэр, революцэр Дыкъуэ хуэдэ мэжумэжыкѳыщѳэхэм къазэрыгурылуэр зыхуейр ящѳэу, дыгъуэмн хъууэ, щыым ей щымылэжым кэнар зыхуейм зрилъэфѳэлэнэ араш. Андрей кыжрилэхэр тхъэмахуэ уэрэду кышцохъу, псалъэм папщѳэ Имыс. Апхуэдэу шышчытыр зэманыр махуэ къэс жыхуэлэм хуэдэу телщэныгъэр зым кышцѳахъу адрейм шуубыду, зи телхъэ хъунур къахуэщѳэркъыми араш!

Егъэджакѳуэ: Мы зи гугъу тшѳым Дыкъуи, Имыси, Мурати, Исуфи нэгъуэщѳэхэри тхъэмшыкѳэхэщ шѳы зытѳсэуэжыкѳын ялэжыкѳым, мытѳку ябгъэдэлъкъымы фѳы кыбжезылэм и дежкѳэ загъазэ. Абыхэм къащхъэщѳыкѳу Уэсмэн, Бомэт и къуэр, шѳын мытѳкуи бгъэдэлъыш и мытѳкур и адэм хуэдэу цыхубэм яримытын папщѳэ абыхэм къапэщѳэувэркъымы, атлэ Бомэт емыдалуэу пэщѳоувэ, властыщѳэ къэунэхуам и телхъэ мэхъу. Сыту плэрэ ар кызыкѳэжыкѳэр? Бомэтрэ Уэсмэнрэ я дуней еплъыкѳэр зѳэфѳлытыт? Авторым ар зэхуэмыдэу кышцигъэлъэгъуар сыту плэрэ?

Еджакѳуэ: Шортэным лэжэж хэлъу драмэм шызѳэшѳегъуэуэ властыщѳэ къэунэхуам и телхъэ хъуа, абы и идсалогнер къэзышта Уэсмэнрэ, ахэр зымьдэ абы и адэ Бомэтрэ. Абдеж зэдзэжыкѳуэм я гъащѳэ гъуэгур

зблокл. Ягарауэ. Уэсмэн фыгуэ ильэгъуат мэкуэмэшыцэ Мурат ипхэу Данэ. Уэсмэн еджэкэ, тхэкэ ищэу, кэралым шекъэкэ лүхүхэр кыгурылуэу, шыгуазэу шытти, тыншу кыгурулуэу революцэр зыщысыр. Бомэт гьашцэжкым ханлыда, и гьашцэ псом зыхуей зыгуэуу, унафэ зыщы еса цыхути. абы тыншу и мылькур цыхубэм яритычүтэжкым. Зым жиэр адрейм идэртэжкым, араш а түр шызэгурьмылуэр.

Егъэджаклуэ: Зи мыльку зыфлэкуэд Бомэтрэ Муратрэ язэпсэлэныгъэмкэ сытыт-тлэ авторым кыгъэлэгъуэжыну зыхуейр? (Тхыгъэм Муратрэ Бомэтрэ я зэпсэлэныгъэм ролькэ кысгъэджэц, зыпкырыхыи).

Еджаклуэ: Бомэт мы гупсысэмкэ Мурат нушинну дужь итщ: Ди лүху зыхэмылым ди бэлагь хэтлуккым. Зэрырешх Урысейр. Ауэ ар ядэрккым Исуф, Мурат сымэ. Мурати и жэуапыр зыщ: Я щхэр зэрыкыщ. Апхуэдэу действие кыщызэщцэптыа нэужыщ Андрей и образыр кышыыхыхэр.

Егъэджаклуэ: Пьесэм дащрохьэлэ нэгъуэщцэ образ тэхуэмьдэхэми, псалгэм папщцэ Исмэхьыл. Сыт хуэдэ лүхүгъуэу плэрэ авторым Исмэхьыл хуэдэхэм я образымкэ кыргъэлэгъуэжыр? Фэ дауэ фегупсысэр?

Еджаклуэ: Шортэным Исмэхьыл и образымкэ кыгъэлэгъуэжыну зыхуеяр, сэ сызэригугъэмкэ, лыщцэжыр зэрыщыаращ. Ар хабзэу адыгэхэм къадэгъуэгурыклуэу революцэм дэкуэдахэм ящыщ. Исмэхьыл и адэр зыукар нулкыкын и мураду араг.

Егъэджаклуэ: Упсэу. пэж дьдэщ. ди жагъуэ зэрыхуыши алуэдэ хабзэ ткий яхэлыщ ди нэхьыжхэм. Гэмал, имьдэу яль ялцэжын, зыгуэр яуклэжын хуейуэ. Ауэ революцэм иужь зман лъандэрэ лы зыукам кэралым унафэ кыкхуешцэ. Дилэ тшцэжын хуейи жалэу хабзэишэу зыми ар ягу кэкырккым. Арик! гьашцэм кытхуихьа лүхүгъуэфцэхэм ящыщ зыщ.

Егъэджаклуэ: Пьесэм зи гугъу шытщда цыхухуэхэм я образхэм нэмьшия дэ дарохьэлэ бгырыс цыхубэхэм. Ахэр Данэ, Къандыщэ сымэщ. Нтлэ, бгырыс цыхубзыр псэуклэщцэм зэрылушцэм и шапхэу Къандыщэ кызэрыуывым хэт тхуэцкырихын?

Еджаклуэ: Драмэм Къандыщэ ялэу дыщылушцэр Бомэт и шхьэлырщ. Ар хьэжэну кыздэкуам Мурат, Андрей, Имыс сымэ шцэу кырихьэллэщ. Ар укытэу е шынэу яхуиклуэтыжаккым, а зэманым цыхубэхэр утыку имыхьэу шыта пэтни, атлэ и лүхур зытетыр яфлэжилаш.

Егъэджаклуэ: Къандыщэ шхьэлым кышыщыфыхам Андрей. Мурат сымэ абы ярит жэуапым деж фыкыкхуэджэт текетым. (Еджаклуэхэр хрестоматиемкэ къоджэ) Къандыщэ ялэу псэуклэщцэм зэрылушцэр мы пыгытэу дыккызэджам лүпщцэ кыхош. Адэкэ хэт кыпинцэн Къандыщэ и образым?

Еджаклуэ: Етүанэу мы цыхубзым дэ дыщрихьэллэр зэлушцэрщ. Хьэжым Къандыщэ хымыгэхьэну кыпоув. Сыт шыгъуэ цыхубзэ лы зэлушцэ хыхэу шыплэгуэр? Гъазэ, – желэри. Ауэ абы кыкхуигъэкуэтккым Къандыщэ (драмэм шыщыгъэм къоджэ еджаклуэр).

Егъэджаклуэ: Пэжщ. Къандыщэ псэуклэщцэм зэрылушцэр мыбдеж кыхош. иджырик! дэнэ деж дэ абы дыщрихьэллэр?

Еджактуэ: Пьесэм и к'э дьдэм дрохьэллэ а бгырыс шыхубзым. Гу цыклым илгу хъэжыгъэ къэп къахуещэри Андрей жрелэ:

Къандыцэ: Дэнэ шылэ чэмисарыр! А... а, мыдэ ушыи. А си псэ т'эк'ур к'урмэн зыхуэщ'ын, емьк'у сыкъсомыщ'и, нэхъыбэ с'илатэми есхьэк'ынтэк'ым, мы т'эк'ур с'егг'эх. Арысей сабийхэм цхьэк'лэ гъавэ зэхуахъэсу зэхэслати сыжейжыфак'ым, зи мых'уми ц'апэ х'уэнш... Анэ мыг'уэ, анэ мыг'уэрак'э псори зышэчыр... Сабий цык'у к'юм мыг'уэр зэц'лэг'уэтэу... а къыджеп'лауэ шытар си нэг'у ш'эк'ырк'ым...

Егъэджактуэ: Ф'ы дьдэу къыджеп'лаш, мис апхуэдэ гу къабзэк'лэ, псэ хьэлэллэ гъаш'ц'лэм л'уш'лац Къандыцэ. Абы и гу шабаг'ээр нэрылыг'уш и псалъэхэмк'лэ. Анэр сыт шыг'уи анэц, дэтхэнэ зы сабийри езым ейм хуэдэу елыг'у, абы ирелыт. Араш Къандыцэ хъэжыгъэ къэп къызыхуиша Арысей сабийхэм езым ейм хуэдэу нгу цыш'ц'эг'ур. Илтэс щип'лым ф'ыуэ цыг'уаш Урысеймрэ Къэбэрдеймрэ зэк'уэту зэрызэдэпсэури хэха ялак'ым. Зым адрейм зыпэщ'иг'ак'уэу, имыэмк'лэ дэлэпык'уэгу х'ууэ шытш. Ат'лэ мы драмэм Урысеймрэ Къэбэрдеймрэ зэк'уэчауэ псэу зэрымык'ууну гупсысэр зэрышыв'ц'лэг'уэва Гэмалхэм хэт тхутепсэлъыхьын?

Еджактуэ: Урысейм дэ дызэрыхушытыр л'уш'ц'у къыхош псалъэм папшлэ. Исуф и псалъэхэм:

«Сэ мыб'деж псалъэ куэд цызэхэсац Ауэ зыми жи'лак'ым с'игу ил'ым шыш... Урысейр урыс к'удейк'ым. Дэри дыхэтш абы, куэд ш'лауэ дыхэтш. Дэри ди Гыхьэ хэл'ц Урысейм. Абы и ф'ыр д'иф'ш, и йейр ди йейш. Дэ дык'ыгуэп'х х'уунук'ым Урысейм. Дык'ыгуахуи дэзнукук'ым...»

Егъэджактуэ: Упсэу! Пэж дьдэу мы Исуф и псалъэхэм н'агуэу къыхош дэ Урысеймрэ Къэбэрдеймрэ зэг'уэк'ыплэ дызеримыэр. Мы Исуф и псалъэхэмн нэг'уэщ'лэхэм ейми пьесэм куэдэ уащрохьэллэ л'уэхур щек'луэк'лэ зманым нэхъ пэг'унэг'у дыхуэзыщ'и псалъэхэм. Зманым и нэцэнэхэр бгырыс гъаш'ц'лэм хэпца зэрык'ур къызэрыг'эзлэг'уэ псалъэхэм. абыхэм я къэпсэлъык'лэр – литературэбзэм темыхуэу шыш'ц'ытым хэт тхутепсэлъыхьын, нобэ абыхэм я тхык'лэм, къэпсэлъык'лэм едвг'эг'апш'ц'эт ахэр?

Еджактуэ: Мы драмэм псалъэ куэд дыщрохьэллэ зман зытепсэлъык'ыр сыт хуэдэми къыдиг'аш'ц'у, апхуэдэш: ареволюцэ, зэгрэбожш, умэлдэцш, к'ыг'гэдэваину, уласт, чэмисар, штаб, нэг'уэщ'и куэдхэри. Мыбыхэм дэ къыдаг'аш'лэ зманыр. л'уэхуг'уэхэр шыш'ц'ыа. къышык'уэа революцэмрэ, Советскэ властымрэ шаг'уэваруэу зэрыш'ц'ытыр. Мыхэр иджырей литературэбзэм шытемыхуэр, цыхуэхэм урысыбзэ, тхэк'лэ, еджэк'лэ яш'ц'у зэрышымьтаращ, зэрызэхэхым хуэдэу къапсэлъыжу араг.

Егъэджактуэ: Ф'ыуэ къыхэзг'уэташ мы псалъэхэр, нэг'уэщ'и сыт хуэдэ ш'ап'хэ къыфхуэхьыну?

Еджактуэ: Драмэм ущрохьэллэ жы х'уа, куэдэрэк'эдмыг'эсэбпых псалъэхэм. Апхуэдэш гуэншэрык', партэбак', к'ээрэхьэлък', нэг'уэщ'лхэри.

Егъэджактуэ: Фэ унэ лэжыг'уэу иджырик'и ф'илаш текстым псалъэжу хэтыр къыхэф'тхык'ыну. Хэт къыхитхык'ла, хэт къыг'хуеджэн?

Еджақуэ: Сэ мылхуэдэ псалъэжъхэр кыхэстхылаш.

1) Е дылэн е дылын

2) Ди к'эт'нир ди вакъэпсу

3) Къақуэм ек'ур лыф'ш

4) Зек'уэм и вакъэ лажъэркъым

5) Щ'алэ Iэшэншэрэ шыншэ лъэсрэ нэхъык'лэ шыф'къым

6) Зы л'ыр джэдыгуибг'урэ, либг'ур джэдыгуншэу

7) Зыльэк'ыр мэх'ури мых'унур мал'э. (Мы псалъэжъхэр псори доскам к'регъэтхау еджақуэхэм дэтхэнэ псалъэжъын кык'ыр къазэрыгурыф'ур жегъэлэн, зепк'регъэхын).

Егъэджақуэ: Драмэр зепк'рытхк'эрэ дэ къэт'цыхуаш Мурати Громоври. Ауэ сыхуейт а т'ум нэхъ дакыгеувыл'энэ. Псалъэм папш'лэ. Мурат драмэм хэт образ нэхъ узэш'ахэм яшыш'ш. Ар Австрийскэ фронтым Iуаш. псэзпыл'хъэл'эм куэдрэ ита цыхуш. Зауэм къызэрик'ыжу Iэшэр игъэт'ылыж'у мамыр лажъыг'гэм п'рыувэжын и гугъа щ'хэк'лэ абы ар къех'уул'эркъым. Зэман гуг'ут Мурат къызылуц'эжари езыр я унаф'ш'у отрад къызэрегъэлэш.

Мурат: Мурат псэ хъэлэл зилэ цыхуш, абы иджыри нэсу къыгурыф'уркъым Урысейм щек'уэк' Iуэхуг'уэхэр. Абы и унэжэ т'эк'ур штаб иш'арэ нып ф'лэлыр махуэ къэс зэрх'уэк'ыу дром'эллэ п'есэм и п'ш'эдзэм. Ар шызэрх'уэк'ми щ'хэусыг'уэ ил'эш. Андрей цыху драмэм хэтхэм хуэдэу Мурати кыыхынур, зыгеувану г'уэзг'ур имыш'т'у арат. Мурат и дуней епл'ык'лэм зих'уэжу шыщ'ил'зар, революц'эр зиш'ысыр нэсу къыщыгурыф'ур Андрей Громовым хуэза нэужыш. Ауэ абы и дуней епл'ык'лэм занш'т'у зих'уэжауэ жыл'э х'унук'ыым. Мурат гурэ псэк'лэ революц'эр шыгъэх'ш'эр, езыр къагъанэу и цыхух'эр Андрей и тел'х'эу къэува нэужыш. Ар революц'эм и тел'х'э нэс зэрых'уар нэрылаг'у шох'у къуажэдэх'эр хэх'ыл'э шып'л'эм къыщрих'эл'ам яжри'э мы псалъэхэмидэ. Хэт ш'ырэ псырэ хуейми, аркъэщэ, ар сэраши, мис лэг'упыр. Мыр зи лэг'упыр Совет властырш. Мис апхуэдэ шык'лэ зеужэ Мурат и зэхэщык'ыым. Драмэм и «Iэм деж Мурат уш'л'к'лэ зыхуег'г'аз Андрей: «Къызж'л'эт, хэт сымэ партым, аркъэщэ, хых'э х'унур?»

Ар цых'эт тох'уэ Мурат и Iуэху епл'ык'лэжи и гупсыск'и партым хых'эну хуэх'эзыр зэрых'уам, революц'ионнэ бэиэныг'г'эр къызэрыгурыф'уам. Зэрыжыт'иаци а псори зи ф'ыш'эр Андрейш.

Андрей драмэм дызыщрих'эл'лэ лых'ужэ нэх'ышх'эхэм яшыш зыш. Ар цыху паг'эк'ыым, андрейхэм закыыхиг'г'эх'эхуак'ыну хэткъым. Гупсысэ узэш'а, акыыл жан, мурад Iупц'лэ зыбг'г'эдэл'ш. Ар къыш'л'к'иуа псор къызыгурымыф'уэ Мурат Андрей лэнык'уэ ириг'г'эзыну хэтш. ауэ ар къык'уэт'ыркъым, и лажъыг'г'э къыщ'л'к'уар шых'ы пыл'у ирегъэк'уэк'лэ. Шыг'э жыхуал'эр зымыш'л'э лых'ужыу драмэм кыхош Андрей. Ар авторым п'ш'л'ег'г'уэвэ Англием и миссисем и лых'уэ Декрэ абы и Iуэхуш'аф'эхэмрэ.

Алхуэдзурэ партым и лыклуэ Андрей Мурат зи унафэши отрядым и идейнэ узэщаклуэ хоохур, бгырыс мэкьумэшыщэхэм я зэхэщыктым зрегъэужьыр, ахэр бэнэныгъэ гъуэгуанэ нэсым хуэшэ. Андрей и образымкIэ Шортэным кыгъэлыгъуэжын хузэфIэкIащ дъэкъ зэныбжьэгъуныгъэр. Урысеймрэ Къэбэрдеймрэ закъуэчауэ псэу зэрымыкхунур, гуащIэрылажкэ псори зэшу зэрыщыгыр.

Муратрэ Громовымрэ зэпэщIагъэуэвну хэтэщ Бомэт сымэ. ауэ бийхэм ар кхэхуулIэрккым, Мурат и зэхэщыктым зэрызиужкым, Андрей и гульытэм и фыщIэкIэ. Бомэт ахэр тIури фIыуэ илыагуртэккым, сыт шхэкIи илыагунт, абы мылькуу бгъэдэлъыр абыхэм трахунт зэрибжыр. А мылькур имыгъэкуэдэын мурадкIэт абы и къуэм Мурат илхуэ Данэ кыкхуншэнэ яужь шIихьар. Ауэ Бомэт хэмьгу езы Данэрэ Уэсмэрэ фIыуэ зэрылыагунт. А и къуэ закъуэм и насыпым еплъккым, и шхэгъусэ Гуащэ кыфIэлэуэжыкхэтэккым, Бомэт алхуэдизкIэ нэпсейуэ мылькум тегужьейкIауэ и гъащIэр ехьри. Алхуэдэу шхэхуешэуш Бомэт и образыр драмэм кызызрыхэщыр. И псэукадм хуэдэуи кIуэдъжыщ и къуэм IэщIэукIэжыщ. Алхуэдэ дьдэщ Хъэжым и образри. Ар Бомэт ейм кызызрыхэрыкху шыIэккым.

Шортэным и драмэм хэт отрицательнэ персонажкэм езыхэм гъащIэм щалэ увылIэр кызызрыхэщIэ псалъафэ яIэжщ. Алхуэдэщ Хъэжым и мылхуэдэ псалъэр: «Совет властым уеуй-сысей иригъэIэнуккым. Псори кIэзонэ ищIынуш, кIэзонэ»; хъэмэрэ гъащIэм шекIуэкIыр Дыкхуэ кызызрыхурыIуэр: «Ареволюцэ шыжакаIэжар араш, елхуэ, кыкхэлъэф, бгъуэтыр зэлъэфалIэ, умыгъуэтыр къэдыгъу». Алхуэдэ дьдэу, дьгъуэзгъуаклуэу и нэр зытеплъэр блимьгъэкIрэ уеуй-сысей имыIэу пьесэм и кIыкхыагъкIэ хэтщ Дыкхуэ, и судыр трибуналкIэ Мурат ищIэху.

Мыбыхэм къащхъэщыкIыу положительнэу цIыху зыбжани дышрохьэлIэ пьесэм, ахэр Исуф, Жыраслъэн, Темыркъан сымэщ.

Алхуэдэщ псэукIэщIэм пехъэнэ хунэмыса Данэ, цIыхухъухэм, Хъэжы сымэ смыдаIуэу абы яфIыкхыа Къандыщэ. Мыбыхэм ящыщ дэтхэнэ зыми кыкIуэт иIэккым.

Егъэдэжаклуэ: Мы урокми, урок кIуами дэ дыкхеджыщ Шортэным и «Мурат» драмэм. Хэт кыджигIэн е дису кыгъэжыжын литературам и сыт хуэдэ жанр мы тхыгъэр зыхыкхэр?

Еджаклуэ: «Мурат» драмэр драматургием хыкхэ. драматическэ тхыгъэщ, Театрым и сценэм цагъэувыну ятха литературно-художественнэ тхыгъэхэм драматическэ тхыгъэкIэ йоджэ.

Егъэдэжаклуэ: Зэпкьыртха тхыгъэм дэ кыкхэдгъэщыщ Муратрэ Громовымрэ зэпэщIагъэуэвну я мурадщ Бомэтрэ Хъэжымрэ жьгIэри. АтIэ сыт хуэдэ Iэмалхэр кыгъэсэбэрэ абыхэм я мурадыр кхэхуылIэн пащIэ?

Еджаклуэ: Бомэтрэ Хъэжымрэ Муратрэ Громовымрэ зэфIагъээнэу мурад ящIри, ахэр Мурат йолсалъэ, кыагъэгубжэ, Громовым езым и власть егъэув. Уэ усыт? Ухэт уэ? Увластккым, упартккым жалэри. Абыхэм а тIур зэпэщIагъэуэ, ауэ Мурат Андрей иригъэкуэди бэнэныгъэр кыцуролуэри ахэр зэгъусэ мэхуэ. Лей зезыхъэнэ зигугъахэм кхэхуулIэккым.

ЕгъоджакIуэ: Бомэт къуажэпшым и къуэм Мурат и пхъур благъэ ищIмэ шьIфIэфIыр сыгыт? Алхуэдэу фIыуэ ильагыуу пIэрэт Бомэт а унагыуэр?

ЕджакIуэ: Бомэт фIыуэ ильагыуу аратэкъым Данэ. атIэ абы Мурат благъэ зыхуищIуар IупэфIэгъуу къищIыну арат. Мурат езым и тельхъэ ищIу абыкIэ и мильхур къызыхуигъэиэжыну. армыхъум абы и бын насыпыр зэтригъэуэным егугъуу аратэкъым.

ЕгъоджакIуэ: Упсэу, пэж дыдэу хэкупшым и мурадыр арат. АрикI къыщемьхъулIэм итIанэт абы хэкум икIын мурад шишIар. Бомэт хуэдэ куэди икIаш, куэди къехъулакъым я мильхур яхъумэжу я хэку исыжын, шьIхубэр зэхуэдэ шьIхъун хуей зэмант, къэкIуэным зыдащIын. пэзукIэщIэм, зэхъуэкIыныгъэхэм езым зыдахъуэжын хуейт. АтIэ шьIхубэр и къэкIуэным шьIхэдэкIэ къалуатэ гулсысэхэмрэ лъэхъэнэм и къэхъукъащIэхэмрэ хэт тхузэрильгытн?

ЕгъоджакIуэ: Мы пычыгъуэ дыккыздэжамы. тIэкIу абы ищIхъIуэки Хъэжым дышрохъэлIэ. Диным и дэжакIуэхэр (Хъэжы сымэ) хуэдэхэр хэутэн ищIу шьIа лъэхъэнэр дауэ къыхэхэрэ пьесэм?

ЕджакIуэ: РеволюцIэм ипэ зэманым ди шьIхухэр диным итхъэкъуауэ. быдэу я фIэш хъуэу, хъэжы, ефIнды сыгхэм жаIэхэр абыхэм алыккым жиIауэ къальтыгъуу шьIтащ. Совет лъэхъэнэм шьIа идеологическэ къупхъэм игъэувауэ ди адыгэ тхакIуэхэм я тхыгъэхэу куууэ ар къызыхэшъыж шьIлэхэщ. Псалъэм папщIэ, Шортэным и «Бгырысхэр» роман-тетрологиэм, Уэхъутэ Абдулхы и «Iэсат и мывэ» повестым, КIыщокъуэ Алим и «Хъуэпсэгъуэ нур». «Мазэ ныкъуэ шьIуантIэ». «Эмирым папщIэ сэхъуэ» романхэм. нэгъуэщI куэдхэм.

IV. Урокыр къытIэпIэкъуэжын

- 1) Урокым жыджэру шьIлэжьахэр къыхэгъэщын. оценкэ яхуэгъэувын.
- 2) Зэпкъраха темэмкIэ упщIэ яIэмэ жэуап етын.

V. Унэ дэжыгъэ етын

1. Драмэм и купщIэм ехъэлIауэ план зэхэгъэуэвэн.
2. Тхыгъэм физрихъэлIэ псалъэ шэрыуэхэр. жыIэкIэ дахэхэр къыхэфтхыкI.
3. Драматургическэ тхыгъэхэм еджэну фIыуэ зыльагыуэхэр пьесэ нэхъыбэ еджэну чэнджэщ етын.
4. Пьесэм шьIщ теплэгъуэ езы еджакIуэхэм ягъэувыну ролькIэ яхуэ-гуэшын. гукIэ я рольхэр зэрырегъэщIэн.

ЛИТЕРАТУРЭ КЪЭГЪЭСЭБЭНПХЪЭХЭР

1. Абазов А. Ч. Очерки истории кабардинской драматургии. (Возникновение. Становление. Развитие). – Нальчик: Эльбрус, 1996.
2. Абазэ А. Ч., Гьут I. М., Къэжэр Хь. Хь., Хьэкъуашэ А. Хь. Адыгэ литературэ. I I-нэ классыр зэреджэн тхыль. – Налшык: Эльбрус, 2005.
3. Абазэ А. Ч., Гьут I. М., Къэжэр Хь. Хь., Хьэкъуашэ А. Хь. Адыгэ литературэ. I I-нэ классым папшIэ хрестоматис. – Налшык: Эльбрус, 2003.
4. Къэбэрдей литературэм и тхыдэм теухуауэ очеркхэр. – Налшык, 1965.
5. Къэрмокъуэ Хь. Гьу. Тхакъуэмрэ зэманымрэ. – Налшык, 1976.
6. Шортэн А. ТI. Пьесэхэр. – Налшык, 1957.
7. Шортэн А. ТI. А махуэнэм шыгъуэ. ЛыхъужыгъэкIэ гъэпса драмэ // «Туашхэмахуэ» ж., 1959, № 2, нап. 6-58.
8. Шортанов А. Т. Театральное искусство Кабардино-Балкарии. – Нальчик, 1961.

Учебнэ кыдэжыгыуэ
Учебное издание

Абазэ Албэч Чамир и кыуэ
Абазов Альбек Чамирович

ШОРТЭН АСКЭРБИЙ И ДРАМАТУРГИЕР
(пъесэхэм я гъэныкГэмрэ зэхэлыхэкГэмрэ)
"Драматургиер къэбэрдей литературэм" спецкурсым пашыу

ДРАМАТУРГИЯ АСКЕРБИЯ ШОРТАНОВА
(ЖАНРОВО-ВИДОВОЕ И СТИЛЕВОЕ
МНОГООБРАЗИЕ ПЬЕС)
МАТЕРИАЛЫ К СПЕЦКУРСУ
"ДРАМАТУРГИЯ В КАБАРДИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ"

Компьютерная верстка *Е.Л. Шериевой*

Изд. лиц. Серия ИД № 06202 от 01.11.2001.

В печать 20.03.5. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Печать трафаретная. Бумага газетная. 2.56 усл.п.л. 2.5 уч.-изд.л.

Тираж 100 экз. Заказ № *44520*

Кабардино-Балкарский государственный университет.
360004, г. Нальчик, ул. Чернышевского, 173

Полиграфическое подразделение КБГУ
360004, г. Нальчик, ул. Чернышевского, 173